

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

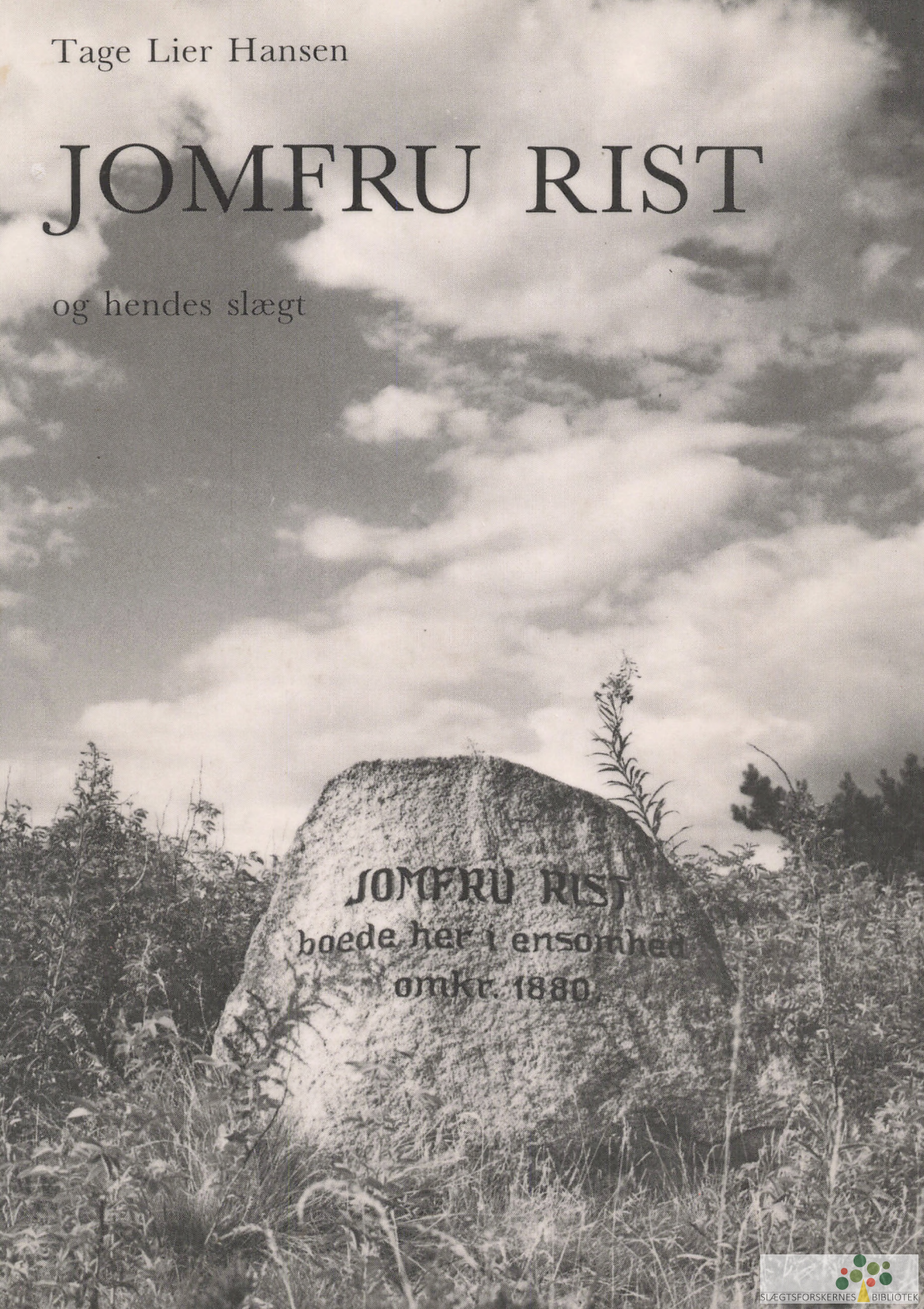
Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Tage Lier Hansen

JOMFRU RIST

og hendes slægt

JOMFRU RIST
boede her i ensomhed
omkr. 1880

Tage Lier Hansen

JOMFRU RIST

og hendes slægt

*Adelsfrøkenen fra Rudegaard
der valgte det ensomme liv på heden
i Hammerum Herred*

IKAST BOGTRYKKERI . AKTIESELSKAB
1982

**FREDEKSBERG KOMMUNES
BIBLIOTEKER**

Denne bog er trykt i 600 eksemplarer.

Papiret er Thai-cote fra De forenede Papirfabrikker.

Reproduktionerne er fremstillet af
Hammerschmidt Kliche-Offset A/S, Århus.

Trykt i Ikast Bogtrykkeri A/S.

Fotografier af Henning K. Jensen
og Victor Pedersen.

Gamle fotos og silhuetklip udlånt
af Margrethe Nielsen.

Kortskitser af E. Günther Nielsen.

Heraldiske tegninger af Bertel J. Weber.

Omslagsbillederne viser Jomfru Rists mindesten
i Skov Olesens Plantage og vejen dertil, fotograferet af Henning K. Jensen.

ISBN 87-981067-1-6

Af samme forfatter udkom tidligere:
1980 - Gjelleruplund, markedsby og hovedstad
i det gamle Hammerum herred.
(ISBN 87-981067-0-8).

Indholdsfortegnelse

Forord	5
Den gådefulde Jomfru Rist	7
Slægten Rists oprindelse	9
Hans Ulrich von Rist	13
Rudegaard	19
Familien Rist på Rudegaard	25
Hjemmets opløsning	33
Hesselbjerggaard	41
Jomfru Rist på Hesselbjerggaard	47
Lejekontrakten	49
Eneboersken Jomfru Rist	53
De sidste år	63
Skov Olesens Plantage	67
Fandens Dige	73
Svenskeskanserne	75
Afslutning	77
Kildemateriale	78
Litteraturliste	78
Navneregister	78

Forord

Beretningen om Jomfru Rist og hendes slægt er baseret på oplysninger, hidrørende fra kirkebøger, folketællingslister, tingbøger, skifteretsprotokoller og private optegnelser m.v.

Efterforskningen tog sit udgangspunkt i en folketællingsliste for Ikast sogn vedrørende året 1860. Her figurerer Jomfru Rist under adressen »Hesselbjerggaard«, og desuden fremgår det af listen, at hun var født i Birkerød 1815. Dette var den eneste eksakte oplysning, der på lokalt plan kunne fremskaffes om hende, men det knappe notat gjorde det dog klart, at efterforskningen vedrørende Jomfru Rists fortid skulle koncentreres om arkivalier med tilknytning til Birkerød sogn.

Afstanden fra Hammerum til Birkerød og forskellige andre forhold bevirkede, at jeg var afskåret fra selv at frekventere de sjællandske arkiver, men på det stadium fik jeg forbindelse med en kyndig slægtsforsker, fru Inge Pedersen, Birkerød, som af interesse for sagen påtog sig det nødvendige forskningsarbejde på rigsarkivet m.m. - I mere end et år har fru Pedersen systematisk gennemgået alle relevante arkivalier på mange forskellige arkiver og derved fremskaffet oplysninger, der tilsammen danner et billede af Jomfru Rist og hendes forældre og familielivet i hjemmet ved Furesøen.

Derfor min bedste tak til fru Inge Pedersen. Uden hendes store hjælpsomhed og indsats havde projektet ikke kunnet gennemføres.

Ligeledes tak til fru Pedersens ægtefælle, hr. apoteker Victor Pedersen, der har suppleret fruens notater med oversigtsrids og gode fotografier m.m.

Også fra anden side er der ydet mig værdifuld bistand. I november 1981 viste dagbladet Politiken mig den imødekommenhed at optage en artikel om Jomfru Rist. Artiklen havde jeg skrevet med den hensigt at opnå forbindelse med nogle af hendes nulevende slægtinge, og mine forventninger i den henseende blev fuldt ud indfriet, idet jeg fik kontakt med fru Margrethe Nielsen i Helsingør. Fru Niensens oldefar var halvbror til Jomfru Rist.

Såvel fru Nielsen som hendes mand, hr. kontorchef Carl Bernhard Nielsen, omfattende Rist-slægtens historie med megen interesse og var i besiddelse af en samling optegnelser, som fruens onkel, nu afdøde cand. jur. K. Fischer-Jørgensen havde udarbejdet for 30 år siden.

Ægteparret Nielsen har venligst overladt mig kopier af disse papirer og desuden forsynet mig med illustrationsmateriale i form af gamle fotos, tegninger og silhuetklip m.v.

Tak til Margrethe og Carl Bernhard Nielsen for deres store hjælpsomhed og interesse for sagen.

Hammerum, november 1982.

TLH.

Den gådefulde Jomfru Rist

Hun omtalte altid sig selv som »Jomfru Rist«, og nogen havde engang hørt hende fortælle, at hun havde tilbragt sin barndom »ved Furesøens bred« i Nordsjælland. - Det var faktisk det eneste, egnens folk vidste om den excentriske kvinde, der for 100 år siden boede fjernt fra anden beboelse yderst mod vest i Ikast sogn i Hammerum herred. Hun regnedes for eneboer, og eneboer var hun i ordets sandeste betydning. Hendes elendige hytte, der nærmest havde karakter af et såkaldt »spændhus« lå tæt ind mod grænsen til Gjellerup sogn på et sted, hvor Hesselbjerg og Langelund heder dengang bredte sig til alle sider.

Hedeopdyrkningens sejrsgang over de jyske vidder nåede også egnen her mellem Ikast og Hammerum, men plovjernet nåede aldrig frem til det hjørne af heden, hvor Jomfru Rists hytte havde ligget; i første omgang vel fordi jorden var for dårlig og terrænet for ufremkommeligt i forhold til andre muligheder. Senere blev området tilfældigt lagt ind under naturreservatet »Skov Olesens Plantage«, og derfor ligger stedet i dag uændret, som da Jomfru Rist levede og færdedes her. Omridset af hendes hytte er endnu synligt i terrænet, og i modstrid med alle botaniske teorier er der endnu enkelte af buskene og planterne fra hendes have, der hvert forår trodser lyng og venstenvind ved at skyde nye skud.

Kun ganske få - vistnok kun de skiftende ejere på Hesselbjerggaard - fik adgang til hendes hytte, og med sin reserverede og aristokratiske optræden, sit korrekte rigsdanske mål og sin besynderlige livsførelse var hun som en fremmed fugl blandt de jordbundne jyske bønder.

Det skær af mystik, som hun omgav sig med, fik rig næring i de myter og forlydender, der efterhånden blev knyttet til hendes person; bl.a. forlød det, at hun var af fornem adelig familie med stolte militære traditioner og med hjemsted i Nordsjælland. Men ingen vidste noget med sikkerhed, og Jomfru

Rist selv talte aldrig om sin fortid eller herkomst. Så da hun i 1881 efter 24 års forløb forlod sognet, vidste man på enen faktisk lige så lidt om hende, som da hun kom.

I 1963 ville kommunalbestyrelsen i Gjellerup kommune, der ejede Skov Olesens Plantage, hædre skaberne af naturparken, Anna og Mads Skov Olesen, med en mindesten i heden tæt syd for landevejen, der går gennem området.

Samtidig effektueredes en tidligere truffen vedtagelse om, at der også skulle rejses en sten til minde om den mystiske »Jomfru Rist«, hvis navn gennem mere end 100 år havde været uløseligt knyttet til netop denne rest af Hammerum herreds førhen så udstrakte heder.

Stenen står nu på tomten af hendes hytte og bærer indskriften: »Jomfru Rist boede her i ensomhed omkr. 1880«. Indskriften er lidt vagt formuleret, for nogen sikker viden om hendes navn og generalia eller tidsrummet for hendes tid på heden var der ingen, der havde, men ret beset er stenens enkle tekst nok på bedste måde i pagt med den anonymitet, som Jomfru Rist altid omgav sig med.

I Ikast og Gjellerup sogne har mindet og mystikken om den særprægede kvinde holdt sig i live indtil i dag og mangen hypotese er udtænkt om hendes skæbne; men de spørgsmål, der uvilkårligt kunne trænge sig på i denne forbindelse, forblev alle ubesvarede: Hvem var hun egentlig? Hvor kom hun fra, og hvad blev der siden af hende?

Et så spændende og mystisk menneske må naturligvis virke som en udfordring for enhver med lokalhistoriske eller personalhistoriske interesser, og bogen her er altså et resultat af den efterforskning og de arkivstudier, som denne udfordring inspirerede og ansporede til. Den giver i store træk en redegørelse for hendes liv og skæbne fra vugge til grav, og gåden om Jomfru Rist skulle hermed være løst.

„
Jomfru Rist“

Der eksisterer intet billede af Jomfru Rist, men hendes underskrift findes bl.a. i en protokol fra Københavns Skifteleret

Slægten Rists oprindelse

Her i den indledende fase kan fortælles, at Jomfru Rists fulde navn var Johanne Severine Frederikke Rist. Hun blev født på Rudegaard ved Birkerød den 7. november 1815 og døde i Kgs. Lyngby den 14. juni 1899. Endvidere kan nævnes, at de stædige forlydender om hendes adelige herkomst talte sandt.

Slægten Rist kan spores tilbage til 1500-tallet. Et medlem af slægten, nu afdøde cand. jur., sparekassedirektør Kai Fischer-Jørgensen udarbejdede en anetavle, der viser, at slægten stammer fra Tyskland og kom til Danmark via Norge.

Den havde opnået adelspatent i midten af 1600-tallet, hvilket fremgår af værket *»Danmarks våbenførende Slægter«*. Slægtsvåbnet er optaget som nr. 346 for agnater af amtmand og stiftsskriver i Jämteland i Norge, Laurentius Lars Caspersen von Rist, født 1615 i Holsten. Hans broder, digteren Johannes Caspersen von Rist, født 8/3-1607, død 10/8-1667, blev 15. oktober 1653 optaget i adelsstanden af kejser Ferdinand III og stiftede 1656 Elb-Schwanen Ordenen. Han var øjensynlig den første, der førte slægtsvåbnet.

Da slægtsvåbnet gjaldt agnater, d.v.s. mandlige efterkommere, var det kun mændene, der føjede et von til deres navn.

Våbenskjoldet fremstår i rødt og blå med måner, stjerner og svaner i sølv.

Johannes (navnet forekommer også som Johann) var overassessor i den kgl. danske ægteskabsret i Pinneberg og konsistorialråd sammesteds, men virkede fra 1635 som præst i Wedel.

Han opnåede stor berømmelse som digter og komponist og må have været en usædvanlig begavelse; foruden adskillige verdslige digte og skuespil præstereede han nemlig at skrive ikke mindre end 658 salmer, udgivet i 9 bind. Af sin samtid blev han da også karakteriseret som *»Nordens Apollon, Fyrsten over alle Poeter«*.

Endnu i dag, mere end 300 år efter hans død, findes hans salmer i de fleste europæiske salmebøger. Også i den danske salmebog er han repræsenteret med

Johannes von Rist (f. 1607 d. 1667).
I den danske salmebog findes endnu
i dag to af hans salmer

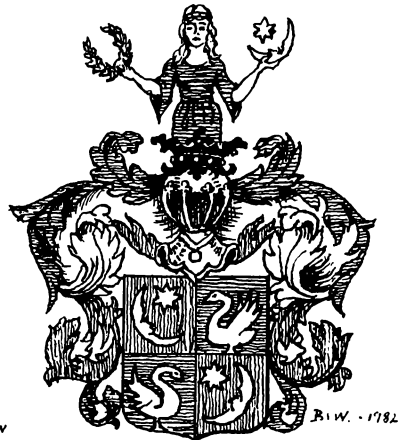
to salmer i Brorsons oversættelse, nemlig »Jesus, livets rige kilde« og »Nu velan, vær frisk til mode«.

Hans musik blev ofte spillet i Danmark ved Chr. IV's hof, og så sent som i december 1980 var en af hans kompositioner indlagt i en koncert på Louisiana, jfr. anmeldelsen i Frederiksborg Amts Avis 12. december 1980.

Det er, bl.a. i bogen »Ikast Sogn«, blevet påstået, at Jomfru Rist var søster til den navnkundige oberst og forfatter Peter Frederik Rist (f. 1844, d. 1926), der som ung frivillig deltog i krigen 1864 og derefter startede sin litterære løbebane med udgivelsen af romanen »En Rekrut fra 64«.

Denne påstand er forkert. Nok var de i familie, men familieskabet var af meget fjern karakter, og man skal langt tilbage, før deres slægtsgrene er sammenfaldende. Den fælles ane er den tidligere nævnte amtmand Laurentius Lars Caspersen von Rist i Norge (f. 1615 d. 1659). Han var Jomfru Rists tip-tip-oldefar.

Rist'ernes slægtsvåben fra 1656, her gengivet af heraldikeren Bertel J. Weber

Anetavle for slægten Rists mandslinie indtil Jomfru Rist

Johann Rist var slægtens først kendte ane. Han var patricier i Nordlingen i Schwaben i Bayern. Han døde i Lauefen am Neckar i Württemberg i slutningen af 1500-tallet.

Michael Rist, gårdejer, gift 16/6-1573 med Anna Bauer. Han døde i Nordlingen i august 1606.

Caspar Rist, lærer i Altona 1606, præst i Pinneberg 1607 og senere i Offensee, Holsten, født 17/7-1581, død 1627, gift 1606 med Margrethe von Ringemuth.

Laurentius Lars Caspersen von Rist, amtmand i Jämteland i Norge, født 1615 i Holsten, død 1659 i Norge, gift med Else Knudsdatter.

Lars von Rist, lensmand i Jämteland i Norge (ingen oplysninger iøvrigt på grund af manglende kirkebøger).

Ole von Rist, skipper og kst. lensmand, født 1680, død 1758, gift 1730 med Birgitte Holst.

Hans Ulrich Olesen von Rist, gårdejer, dommer og prokurator, født i oktober 1730, død 4. marts 1780, gift 7. juli 1766 med Else Dorothea Dittenreichsdatter Hjort. Han var ejer af gården »Gjerstrand«.

Hans Ulrich von Rist, cand. phil., overkrigskommissær, født 3. august 1778 på »Gjerstrand«, Buxnes på Lofoten i Norge, død 9. februar 1840 i København. I sit 3. ægteskab gift med Dorthea Conradsen, f. i september 1788, død 6. juni 1857 i København.

Johanne Severine Frederikke Rist, født 7. november 1815 på Rudegaard ved Birkerød, død i Lyngby 14. juni 1899.

Beretningen om Jomfru Rist vil være en fortælling ikke alene om hendes liv og levned; også den nærmeste familie, specielt hendes forældre og søskende vil blive omfattet af skildringen, og det samme gælder de egne og lokaliteter, som hun havde særlig tilknytning til. På denne måde får man et indblik i de forhold, der dannede baggrund for hendes tilværelse og formede hendes karakter. Her tænkes især på barndommen på Rudegaard, hvor hun kom til verden under ret usædvanlige omstændigheder og på hjemmets specielle familiemønster. Hendes fader, Hans Ulrich von Rist var gift tre gange og var fader til 14 børn, heri dog medregnet en steddatter.

Hans rolle som familieoverhoved har således været noget kompliceret, men man får et klart indtryk af, at han har forstået at skabe gode og trygge forhold for den store børneflokk. Jomfru Rist omfattede altid sit barndomshjem med veneration og varme følelser, og beretningen om hende bør vel derfor naturligt starte med en skildring af forældrene og barndomshjemmet på Rudegaard.

Hans Ulrich von Rist

Jomfru Rists fader, Hans Ulrich von Rist var søn af dommer og gårdejer Hans Ulrich Olesen von Rist og blev født på »Gjerstrand« ved Buxnes, Lofoten, Norge den 3. august 1778.

Han fik en omskiftelig tilværelse, hvilket kommer til udtryk i de mange forskelligeartede titler, som han i tidens løb kunne knytte til sit navn: cand. phil., informator, købmand, løjtnant i landeværnet, overkrigskommissær, og til sidst toldbetjent og visitator ved told- og konsumptionsvæsnet.

Sin embedseksamen og dermed titlen cand. phil. opnåede han allerede som 21-årig, hvilket fremgår af universitetsmatriklens register, der viser, at han i året 1800 blev privat dimitteret med karakteren »*haud illaudabilis*«, d.v.s. »ikke urosværdigt«.

Året efter finder vi ham på folketællingslisten for Egebjerg sogn ved Nykøbing S. i Horns herred, Holbæk amt, med bopæl på »Egebjerggaard« og med stillingen »*Informator hos Overkrigskommissær Schack von Lüttichau til Egebjerggaard*«.

Den unge kandidat havde altså allerede fået plads, foreløbig som huslærer for den 6-årige Mathias von Lüttichau.

Med ansættelsen på Egebjerggaard var Hans Ulrich von Rist i god overensstemmelse med gældende skik blevet placeret i et miljø, der svarede til hans stand som søn af en amtmand. I kraft af sin tilknytning til det von Lüttichauske hjem er han sikkert også omgående blevet optaget i de højere kredse og deres selskabsliv med alt, hvad dette indebar af muligheder for kontakter og forbindelser til fornemme og indflydelsesrige folk.

Hans evner til at begå sig i de nævnte kredse findes der hurtigt bevis på, idet kirkebogen for Nykøbing S. for året 1802 indeholder følgende oplysning:

»den 19. Marts 1802 blev efter Kgl. Vielsesbrev af 13. Marts og iflg. Skiftebrev af 10. Februar Examinatus Philosophiae og Philologiae Hr. Hans Rist og den ædle Enkemadame Karen Sophie Grønvold ægteviede ved Hr. Walter, Sognepræst i Egebjerg«.

Ved sit giftermål med *»den ædle Enke Madame«* havde Hans Ulrich von Rist gjort et godt parti. Den knapt 25-årige enke var datter af en af lokalsamfundets spidser, købmand Lars Larsen, som havde oparbejdet byens største købmandshandel. Hun var som 21-årig blevet gift med den da 45-årige Alexander Grønvold og overtog derefter sammen med sin mand faderens købmandsgård. Grønvold var imidlertid død allerede efter to års forløb; hun havde fra dette ægteskab en datter, som hed Zigrith Cathrine Hedvig, født 4. juni 1799.

Den unge Rist blev nu medejer af købmandsgården og var altså pludselig en rig mand. Det må formodes, at ægteparret har drevet købmandsgården ved hjælp af en bestyrer; i hvert fald kan de næppe selv have deltaget konstant i den daglige drift, eftersom de straks efter brylluppet fik bopæl på *»Adlersborg«*, hvorfra afstanden til Nykøbing er ca. 30 km. - Rist må samtidig have påbegyndt sin militære løbebane, for allerede den 8. marts 1803 udnævntes han til secondløjtnant ved Nordre Sjællands Landeværnsregiment, hvor han i øvrigt blev forfremmet til premierløjtnant 19. september 1806.

»Adlersborg« er i dag bedre kendt som *»Dragsholm«*, den bastante middelalderborg, der ligger ved Nekseløbugten på den tange, der forbinder Odsherred med det øvrige Sjælland. Borgen var den eneste borg på Sjælland, der formåede at holde stand under Grevens Fejde, og dens oprindelse ligger længere tilbage, end skriftlige kilder rækker. Den tilhørte oprindeligt Roskilde-bispen, men efter reformationen blev den som alt andet kirkeligt gods overtaget af kronen. Ved den lejlighed blev den tidligere ejer, biskop Joachim Rønnow indsat som fange på borgen. Han regnes for Danmarks sidste papistiske biskop og var således en arg modstander af den nye lære.

Fra reformationen og indtil midten af 1600-tallet var Dragsholm centrum for kongemagtens administration af Nordvestsjælland og tjente i den periode endvidere som statsfængsel for prominente fanger, af hvilke den mest kendte nok var Maria Stuarts 3. ægtefælle, den skotske adelsmand James Hepburn, Jarlen af Bothwell. Han døde på Dragsholm år 1575 .

Også den i Hammerum herred så herostratisk berømte og frygtede bondeplager Siegfried von Rindscheids navn er knyttet til Dragsholm. Han fik tilnavnet *»den onde herremand på Herningsholm«* på grund af sin umenneskelige behandling af bønderne under Herningsholm. Da han også mishandlede sin hustru og formøblede hendes arv, klagede hun til kongen, som lod von Rindscheid stille for retten. Retssagen resulterede i, at von Rindscheid 1609 blev dømt til livsvarig forvaring, og trods talrige bønneskrifter og benådningssøgninger måtte han tilbringe resten af sit liv under elendige forhold i fangekælderens på Dragsholm.

1694 blev Dragsholm solgt til den berømte admiral Cort Adellers yngste søn, der omgående ændrede borgens navn til Adlersborg. Ca. 1870 blev det gamle navn Dragsholm igen borgens officielle navn.

Den 6. december 1802 fik Karen Sophie og Hans Ulrich von Rist en datter, der blev døbt Elise Dorthea Poulaine, men i øvrigt blev deres ægteskabelige lykke kun kort. Den 11. april 1804 døde den unge frue på Adlersborg. Ifølge kirkebogen døde hun i barselseng og blev »under Ceremonie af Tale, Sang og Ringen begravet ved Kirken i Nykøbing S. tæt Sonden ved Nr. 349, som var hendes første Mand, og hendes Alder var ongefær 26 Aar og 10 Maaneder«. - Hun havde den 12. marts 1802 skænket sin mand endnu en datter, Laurine Karen Sophie, men i en alder af knap 4 måneder fulgte barnet sin moder i døden og blev begravet ved hendes side den 9. juli 1804.

Inden for et tidsrum af mindre end tre måneder havde døden altså gæstet Adlersborg to gange, men dermed var Hans Ulrich von Rists trængsler ikke forbi.

Skifteretten skulle nu tage fællesboet under behandling, vel navnlig af hensyn til hustruens mindreårige og umyndige datter af første ægteskab. Som repræsentanter for hende mødte hendes værger, hvoraf den ene var hendes morfar, den gamle købmand Larsen, og han var ikke sin svigersøn særlig venlig stemt. Rist havde straks efter dødsfaldet ansøgt amtet om tilladelse til at hensidde i uskiftet bo, men havde endnu ikke fået svar, og han bad derfor om nogle dages udsættelse af registreringen. Dette modsatte svigerfaderen sig imidlertid, idet han hverken troede eller håbede, at svigersønnen ville opnå den ønskede tilladelse. Dog ville han overlade dette »til Skifterettens An- og Tilsvar«.

Skifteretsforvalteren kunne ikke se nogen risiko ved at udsætte sagen, men efter nogen forhandling enedes man dog om at påbegynde registreringen.

Denne registrering er indført i skifteretsprotokollen og viser, at købmandsgården var en virksomhed af betydelig størrelse, for registreringen strakte sig over to dage. Foruden beboelsesejendommen og butik, krambod og varelager var der landbrugsbygninger og stalde med en besætning på 15 køer og 5 heste. Til landbruget hørte et større jordtilliggende.

Vurderingen af indboet omfattede bl.a. en overflod af sølvtøj, der vidner om, at der her var tale om et rigt hjem.

Næste skiftesamling fandt sted 19. maj 1804, og da kunne Rist fremlægge »Kgl. Bevilling af 20. April«, der gav ham ret til at sidde i uskiftet bo.

Af protokollatet kan man se, at der har hersket en meget ufordragelig stemning på dette skifteretsmøde. Rist møder med en fortegnelse over boets passiver, bl.a. en restancebog, lydende på 1.891 rdl. samt en handelsbog, der udviser en varegæld på 8.115 rdl. Hans svigerfader anfægter direkte rigtigheden af disse beløb og går endog så vidt som at påstå, at regnskabet er fingeret. I sin fortørnelse forlanger Rist de ærekrænkende udtalelser ført til protokols og accepterer samtidig skifteretsbestyrelsens henstilling om, at der snarest fremskaffes dokumentation for de opgivne gældsposter.

I næste skifteretsmøde den 12. juni fremlægger han så kreditorernes egenhændigt udarbejdede og attesterede opgørelser, der viser, at de opgivne tal er korrekte i enhver henseende.

Skønt svigerfaderen indleder en ny diskussion om et påstået tilgodehavende i boet, afsiger skifteretten endelig kendelse om, at boet med dets kontantbeholdning på 1.004 rdl. 5 mark og 8 $\frac{2}{3}$ skilling overdrages til »*Enkemanden, Kjøbmand og Landeværnsløjtnant Hans Ulrich von Rist*«.

Rists moder flyttede nu ind til ham i Nykøbing S., hvor han bevarede bopæl de følgende 5-6 år.

Den 22. juli 1807 indtrådte Rist igen i ægtestanden, idet han ved »*Huus-Copulation*«, d.v.s. ved vielse i hjemmet, giftede sig med den 29-årige Anne Susanne Margrethe Fischer. Hun var datter af Johannes Michael Fischer, der var »*Hofstenhuggermester og Borger udi Kjøbenhavn*« og boede i et fornemt hus i St. Kongensgade. Som forlovere fungerede general Haxthausen og stenhuggermester Fischer.

1807 var jo det for Danmark så skæbnesvangre år med bombardementet af København og ydmygelsen, da englænderne røvede hele den danske flåde. Disse krigshandlinger blev Rist direkte impliceret i, idet han var løjtnant i landeværnet.

I den indledende fase landsatte englænderne 31.000 soldater omkring København, og bl.a. det sjællandske landeværn blev sat ind mod landgangstroppeperne. Den 29. august 1807 deltog Rist i en træfning ved Køge, hvor landeværnet blev totalt nedkæmpet efter en heltemodig indsats mod overmagten. I denne kamp, der var koncentreret om byens kirkegård, blev løjtnant Rist så hårdt såret, at han fik varigt mén deraf, og han måtte følgelig opgive sin tjeneste som aktiv løjtnant i landeværnet. I forbindelse med afskedigelsen blev han i stedet den 24. april 1808 udnævnt til overkrigskommissær med tjeneste i militæradministrationen. I anledning af de skader, han havde pådraget sig, fik han senere, nemlig i 1815, tilkendt en pension på 200 rdl. årlig.

Rist solgte nu købmandsgården i Nykøbing S. Salget indbragte ham et nettoprovenu på ca. 10.000 rdl. Suppleret med et lån på 12.000 rdl. fra svigerfader Fischer var hans kapital nu tilstrækkelig stor til, at han ved kontrakt af 2. februar 1811 kunne købe den fornemme lystgård »*Rudegaard*«. Han gav 33.500 rdl. for gården, som var smukt beliggende nord for Furesøen, og som dengang hørte til Birkerød sogn.

I sit ægteskab med Anna Susanne Margrethe fik Rist 3 døtre og en søn, men efter 6 års forløb, nærmere betegnet den 28. maj 1813 endte også dette ægteskab på en tragisk måde og under nøjagtig samme omstændigheder som ægteskab nr. 1, nemlig ved hustruens død i barselseng.

I en annonce i Brødrene Berlings »*Danske Statstidende*« nr. 46 fredag den 4. juni 1813 bekendtgjorde Rist dødsfaldet på følgende måde:

Skiebnens urandsagelige Viisdom berøvede mig ved Døden min evig-elskede og uforglemmelige gode Kone, fru Anna Susanne Margrethe, fød Fischer, 10 dage efter at være blevet forløst med en datter. Hun efterlod i sit Ægteskabs 6. Aar 1 Søn og 3 Døtre og var 1 i Moders Sted. Vi begræde dybt nedbøiede over et så stort og uopretteligt Tab hendes alt for tidlige Bortgang i en Alder af 31 Aar. Hvilket sørgeligst bekendtgøres ærede Familie og Venner.

O Almagts og Viisdoms Gud! Hvor hårdt er vi ei saaret. Hvor stort og uopretteligt et Tab har ei hendes Bortgang forudøvet Mand, Børn og en agtværdig, retskaffen, bedaget Fader, 83 Aars Olding.

Vort eneste Haab - O Gud! - Hvilken sørgelig Dag har vi ei alle oplevet! Hende, hvis høieste Glæde i Livet var at virke for sin Families sande Vel, er ei mere.

Fred med dit Støv du blide gode Sanna. Vi anraabe inderligt og tillidsfuldt din Fader-Godhed for vor Fremtids Bane. Din Religions dyrebare Sandhed være vor Trøst, Vort Haab!»

*Rudegaard den 29. Mai 1813
Din dybtsørgende efterladte Mand og Børn
Rist
Ober-Krigskommisair*

Rist var nu blevet enkemand for 2. gang, og hans situation indebar mange problemer m.h.t., hvorledes tilværelsen nu skulle forme sig. For den ellers så lykkelige familie på Rudegaard tegnede fremtiden sig pludselig dystert og usikker.

Dette ca. 175 år gamle silhuetklip viser Hans Ulrich von Rist med en af sine døtre

Rudegaard

Rudegaard, som Hans Ulrich von Rist købte i 1811, og som blev familiens hjem i 21 år, var en udpræøget lystgård, beliggende mellem Birkerød og Holte og med en smuk udsigt mod syd over Furesøen og de omliggende skove.

Bygningerne fra dengang eksisterer ikke længere, men stedet, hvor de har ligget, lader sig let påvise, nemlig ved sydspidsen af Rude Skov i den vejgaffel, der fremkommer, hvor vejen til Hørsholm, (Usserød Kongevej) skiller sig ud fra vejen til Hillerød (Birkerød Kongevej - A5).

Både Rudegaards og de to vejes historie kan følges langt tilbage i tiden.

Birkerød Kongevej er den ældste af de mange kongeveje i Nordsjælland, og den var engang det bærende element i Nordsjællands vejsystem. Såvel Birkerød Kongevej som Usserød Kongevej har eksisteret som færdselsruter allerede i 1500-tallet. Usserød Kongevej havde dog dengang en lidt anden linjeføring end nu, og et egentligt funderet vejanlæg blev først skabt i 2. halvdel af 1700-tallet, da kong Frederik V indkaldte en ekspert, den franske vejbygningsingeniør Jean Marmillod til at forestå projektering og anlæg af en rigtig chaussé.

Marmillod forlod egnen ca. 1775, og vejanlægget må altså være blevet fuldført omkring den tid. Usserød Kongevej fremstod da som Danmarks første chaussé og med den karakteristiske hvælvede profil.

De to nævnte kongeveje sikrede de kongelige ekvipager en bekvem og farbar rute til og fra Fredensborg og Frederiksborg, og med tiden blev vejene også til gavn for den menige befolkning. I begyndelsen måtte almuen og andre geme­ne folk ikke færdes på kongevejene, og fra 1735 var der endda indsat militærpatruljer, som til stadighed skulle sikre, at forbuddet blev overholdt, men 1766 blev vejen endelig åbnet for almindelig færdsel.

Jean Marmillods indsats som pioner inden for vejbygningen i Danmark blev ikke glemt af eftertiden, idet der er rejst ham en mindesten, placeret i den omtalte vejgaffel mellem Birkerød Kongevej og Usserød Kongevej. Stenen blev rejst 1924 på foranledning af Københavns Amt.

Navnet »Rude« er muligvis en afledning af den hyppigt forekommende stednavnsendelse »rød«, der antyder en rydning, og som derfor indgår i så mange stednavne i egne, der engang har været skovklædte.

I Traps »Danmark« nævnes en forsvunden bebyggelse »Rude«, der 1370 omtales som »Rudhæ«, og som vistnok bestod af to gårde; og i bogen »Skove i Nordsjælland« af L. Albeck Larsen kan man læse, at herremanden Bent Biugh i året 1391 skænkede sit gods »Hørningholm« til dronning Margrethe I, hvorved Rude Skov, som hørte til dette gods, kom i kronens eje.

Om Rudegaards historie og de forskellige ejere gennem tiderne findes der i øvrigt et væld af oplysninger i tidligere nævnte K. Fischer-Jørgensens slægts-historiske optegnelser, og de har dannet grundlag for største delen af dette afsnit om Rudegaard.

Det kan bemærkes, at emnet også er behandlet i en artikel af lokalhistorikeren L. P. Petersen i »Holte Juleblad 1931« samt i bogen »Søllerød, som det var en gang« af Gunnar Sandfeld.

Ca. år 1500 omtales stedet som »en liden Gaard, kaldet Rudegaard«. Den har sandsynligvis på det tidspunkt tilhørt kirken; i hvert fald har gården engang været blandt Roskilde bispeembedes besiddelser og blev sammen med andet kirkegods henlagt under kronen som hørende under Kronborg Len, hvilket sikkert er sket i forbindelse med reformationen 1536.

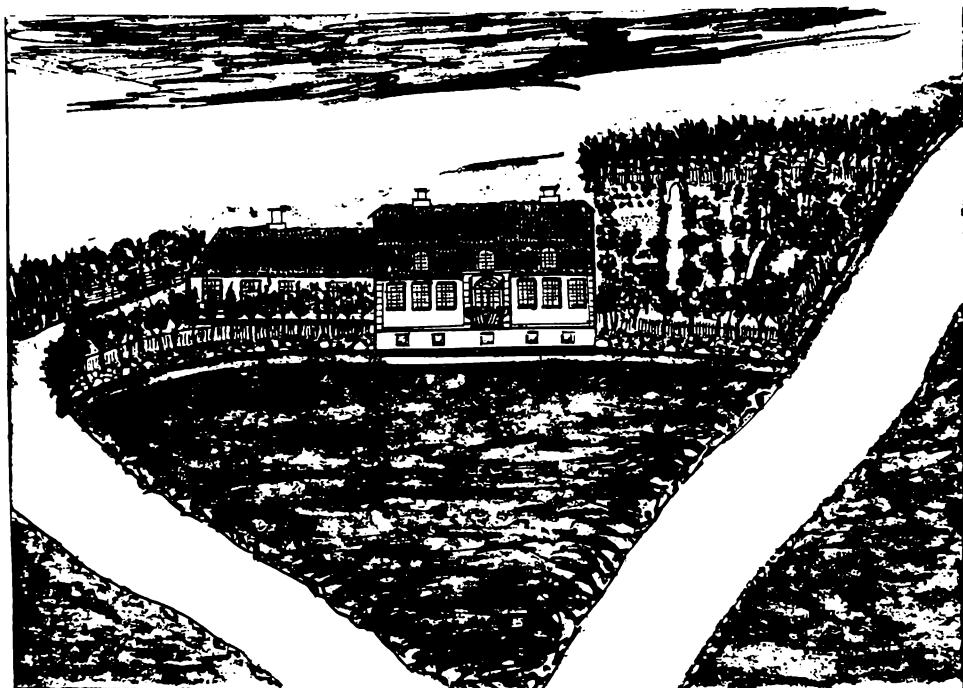
Stedet havde i 1586 status som skovridergård og tjente også en tid som stut-teri el.l., hvilket fremgår af et forpagtningsbrev fra 1627 til lensmanden Frederik Urne, hvori omtales forpligtelser m.h.t. levering af hø og hakkelse »til de heste, som Kongen holder staaende paa Gaarden Rode«. Det kan vel tænkes, at gården har været en slags udskiftningsstation, hvor de kongelige ekvipager kunne blive forsynet med friske heste under turene til og fra Nordsjælland.

Efter krigen fik dronning Sofie Amalie overdraget Hørsholm gods tillige med Søllerød sogn, og ved den lejlighed blev Rudegaard lagt under Dronningegaard og drevet sammen med denne, jfr. en jordebog fra 1668.

Godset forblev i kronens eje, indtil kong Chr. VII ved gavebrev af 2. oktober 1772 skænkede det til kammerherre V.D.V. von Staffeldt, som fire år senere, nemlig 13. juli 1776 solgte Dronningegaard med underliggende besiddelser til forpagter Ole Svendsen, Brede.

Ole Svendsen beholdt Dronningegaard indtil 1781. Da solgte han den til etatsråd Fr. de Coninch, men udskilte forinden Rudegaard som en selvstændig ejendom, der blev solgt til hofagent Carl Henrik Thalbitzer for 8.361 rdl. I skødet er noteret, »i Købet medfølger 30 Høveder«. Udskillelsen af Rudegaard fra Dronningegaard var forinden godkendt af rentekammeret ved skrivelse af 24. februar 1781.

I Theodor Gleimanns »Geographisk statistiks Beskrivelse af Kjøbenhavns Amt« fra 1821 omtales Rudegaard som »en enlig Selvejergaard med et Areal af 111 Tdr. Land

Tegning af Rudegaard på Rist's tid ca. 1815. Tegneren har for nemheds skyld valgt en vinkel, hvorfra de fire udlænger ikke ses. Billedet er derved blevet noget ufuldkomment, men tegnerens opgave naturligvis mindre kompliceret

uden særskilt Hartkorn«. Også i Sterns »Beskrivelse af Kjøbenhavns Amt« fra 1834 er gården nævnt med de 111 Tdr. Land og med tilføjelse: »Stedet regnedes førhen til Søllerød Sogn, men hører nu til Birkerød undtagen i skolemæssig Henseende«.

Da Rist overtog Rudegaard i 1811, bestod den af statelige og velholdte bygninger, og det er faktisk muligt endnu i dag at danne sig et indtryk af bygningernes udseende og størrelse. Dels findes der et maleri, forestillende gården dengang, dels foreligger der en brandforsikringsprotokol, hvori er registreret en taksationsforretning, som Rist 1828 havde begæret gennemført med henblik på at få vurderingssummen og dermed også forsikringspræmien nedsat. Som grund angav han, at »Bygningerne ere forandrede og forældede«.

Taksationen blev foretaget 23. juni 1826 af branddirektøren og to taksationsmænd.

I protokollen er arrangementet betegnet som »en Nedsættelsesforretning til forandret Indtagning under Brandforsikringen«, og derefter følger en detaljeret beskrivelse af bygningerne med nøje angivelse af størrelse, antallet af værelser, materialevalg etc. Gården var en ordinær firlænget gård, suppleret med en fritstående længe. Længderne er angivet i fag, hvilket henviser til afstanden mellem

de lodrette stolper i en bindingsværksmur, målt fra midten af stolperne. Afstanden udgør normalt ca. 1,60 m.

Opmålingerne og registreringerne giver bl.a. følgende oplysninger:

Hovedbygningen, der var beliggende i retning øst-vest, var 12 fag lang, dels grundmuret, dels udmuret bindingsværk og med stråtag. Der var 6 værelser i stueetagen og ligeledes 6 værelser i loftsetagen. Oven over det hele var der et loftsrum *»ud i eet«*. Desuden var der fuld kælder under huset.

Den fritstående længe mod vest var 11 fag lang med samme mur og tag. Denne længe rummede gårdens køkkenregion med stengulv, bord, vask og diverse hylder og desuden en rullestue samt et værelse og et kammer. De tre vestlige fag af denne længe var indrettet til vognskur.

Den ordinære vestre længe var 22 fag lang og 5 fag bred med samme mur og tag. Den var indrettet til hestestald med 10 båse, og i denne fløj fandtes desuden gårdens pige- og karlekamre.

Den nordre længe var 27 fag lang og 6 fag bred med samme mur og tag. Det var gårdens lade med to porte til gennemkørsel. Desuden var der her tærskelo med hestetrukken maskine.

Den østre længe var 26 fag lang med samme mur og tag. Her var gårdens bageovn indrettet, og i forbindelse hermed var der et køkken og bryggers med skorsten etc. -

Herudover var der på gårdspladsen to mindre tilbygninger, beregnet til henholdsvis fjerkræ og redskaber.

Registreringen var grundig og altomfattende; også det traditionelle lysthus i haven var medtaget. Det betegnes som *»et ottekantet Lysthus af Mur og Bindingsværk og med glasseret Tegltag, indrettet til et Værelse med Bræddegulv, panelleret loft, engelske Vinduer og fyldingsdøre«*.

Endvidere nævnes *»et Hus paa Marken«*. Det er af størrelse 3 x 4 fag. Det har bræddegulv i stuen, men ellers lerstampede gulve samt *»simple Vinduer og Døre overallt«*. Det er altså et typisk røgterhus, men andetsteds findes der optegnelser, der viser, at Rist senere stillede det til disposition for en smed, som til gengæld uden vederlag skulle varetage den fornødne skoning af gårdens heste.

I forbindelse med registreringen af hovedbygningens forskellige rum opremses der et væld af vindovne og bilæggerovne, glas- og fyldingsdøre, bræddegulve, engelske vinduer, gipslofter, paneler og oliemalet træværk, altsammen noget, der absolut ikke var almindeligt på den tid.

Taksationen gav det resultat, som Rist havde håbet og ønsket. Den samlede taksationssum for gården havde hidtil været 20.210 rdl. sølv, men blev nu nedsat til 13.070 rdl.

Hovedsagelig på grundlag af K. Fischer-Jørgensens efterladte notater kan der opstilles følgende fortegnelse over, hvem der har ejet Rudegaard, siden den blev udskilt fra Dronningegaard for 200 år siden:

1781	Carl Henrik Thalbitzer
1785	Tonnes Andresen
1788	Hans Erichsen, købmand
1790	Hans Erichsen junior, cand. jur
1791	Peter Boel Wiwet, højesteretsadvokat
1795	Christopher Dahl
1799	Morten Christian Aggersborg
1800	Magdalene Aggersborg
1800	James St. Farrel, doktor
1804	Hans Conrad Brøer, kommandørkaptajn
1805	Niels Peter Mossin, koffardikaptajn
1809	Carl Ludvig Soldan, vinhandler
1811	Hans Ulrich von Rist, overkrigskommissær
1832	Johs. Michael Frederik von Rist, secondløjtnant
1844	Otto Christopher Schmidt, vognlakerermester
1846	Lars og Niels Klinck
1868	Luui, proprietær
1878	Luuis nevøer, navne ukendt
1881	Madelung, proprietær
1886	Jensen, proprietær
1891	Angel, grosserer
1915	Christian Fode, grosserer
1916	G. Jorck, grosserer
1926	P. M. Dael, grosserer
1940	Søllerød Kommune

Navnet på Rudegaards første ejer efter udskillelsen, Carl Henrik Thalbitzer er stadig knyttet til stedet, idet en vej i området er navngivet efter ham; det er den lille sidevej, som ca. 150 m. nord for vejgaflen fører fra Birkerød Kongevej ind til Frederikslund Skov.

Proprietær Luui blev kendt som en kyndig landmand. I hans tid blev gården ophjulpet og det dyrkede areal udvidet i betydelig grad. I tiden fra 1868 til 1870 blev endvidere de forsømte bygninger etapevis nedrevet og erstattet med nye.

Grosserer Angel (1891-1915) iværksatte en omfattende udstykning af Rudegaards jorder. Det var derfor en gård med et stærkt reduceret tilliggende, der 1915 gik videre til den efterfølgende ejer, grosserer Chr. Fode. Fode lod i 1916 alle bygningerne fra 1868-70 nedrive, men det var øjensynlig efterfølgeren, grosserer G. Jorck, som nordvest for det sted, hvor den gamle Rudegaard havde ligget, lod opføre en ny og yderst pompøs hovedbygning, der eksisterer endnu. Den ligger med facaden ud mod Birkerød Kongevej og tjener i dag som cafeteria og restauration i tilknytning til Holte-Hallen.

Hovedbygningen fra den sidste Rudegaard. Bygningen tjener i dag som restauration ved Holte-Hallen

Efter at Søllerød kommune havde overtaget stedet i 1940, blev det udlagt til idrætsformål, og 1948 tilendebrogte man etableringen af Rudegaards stadion på det sted, hvor gårdens park førhen lå.

Da bygningerne fra 1868-70 blev nedrevet i 1916, blev der på bygningernes plads rejst en kæmpemæssig flagstang på en pyramideformet fod. Den er formentlig blevet fornyet siden, men en flagstang af betragtelig højde er der stadig.

Og fra de bygninger, som eksisterede endnu længere tilbage, altså Hans Ulrich von Rists Rudegaard, er der sandelig også bevaret en interessant detalje, eller rettere to. - Da Rist i 1811 havde overtaget Rudegaard, forærede hans svigerfader, hofstenhuggermesteren, ham to smukt udhugne marmorløver. Disse skulpturer blev anbragt, så at de flankerede gårdens hovedindgang og således var med til at understrege den fornemhed, der prægede Rudegaard.

Løverne er via sønnen, Johannes Michael Fischer von Rist gået i arv i slægten og befinder sig i dag hos et slægtsmedlem i Gentofte.

På Rists tid lå Rudegaard i Birkerød sogn, men i den mellemliggende tid har stedets tilhørsforhold i såvel gejstlig som kommunal henseende vekslet mellem Birkerød og Søllerød. 1871 blev Rudegaard tillige med Rudersdal overført til Søllerød sogn og pastorat m.h.t. gejstlige anliggender, men først ved en senere ændring af kommunegrænsen blev området indlemmet i Søllerød kommune.

Familien Rist på Rudegaard

Rist må være blevet stillet over for mange problemer ved hustruens død. Han stod alene med 6 mindreårige børn, deriblandt et spædbarn, som kun var 10 dage gammelt, og alene børnenes pasning og forsørgelse ville normalt være en uoverkommelig opgave, ikke alene arbejdsmæssigt, men også økonomisk. Nok var titlen »overkrigskommisær« særdeles prangende, men den militære løbebane var ikke forlenet med nogen særlig god aflønning; den havde mere sine fordele i form af den status og respektabilitet, der knyttede sig til denne bestilling.

For Rists vedkommende var der dog det lyspunkt, at hans økonomi var styrket af arv og medgifter, og som det senere skulle vise sig, var hans svigerfader ham særdeles venlig stemt.

Takket være den rige og gavmilde svigerfader kunne han således roligt regne med, at familien også fortsat var sikret en tilværelse, der i økonomisk henseende passede ind i Rudegaards rammer.

Derefter var tilbage problemet vedrørende pasningen af børnene, for ganske vist havde Rists moder stadig ophold hos ham, men hun kunne næppe påtage sig opgaven, idet hun på det tidspunkt var 77 år gammel og desuden af svagt helbred; hun døde i øvrigt 4. september 1814.

Det er nærliggende at antage, at Rist har ansat en husjomfru alene med henblik på børnenes pasning. Det senere handlingsforløb indikerer, at en sådan ansættelse også har fundet sted og hurtigt har udviklet sig til andet og mere end blot et tjenesteforhold.

Denne formodning er baseret på følgende citat fra Birkerød sogns kirkebogs afsnit vedrørende vielser:

»Copulerede 7. November 1815: Hans Ulrich von Rist, 36 år gammel, overkrigskommisær på Rudegaard og Jomfru Dorthea Conradsen, 26 år gammel af København.»

Som forlover figurerede blandt andre stenhuggermester Fischer, der altså ikke har været fornærmet over svigersønnens nye forbindelse. Dorthea Conradsens

familie ses ikke repræsenteret, hvilket måske kan tydes derhen, at den ikke har været tilstrækkelig fornem.

Da vielsen var henlagt til Rudegaard, har den krævet kongelig tilladelse, og optakten er øjensynlig præget af hektisk aktivitet, for vielsen bliver berammet straks efter, at den kongelige tilladelse af 6. november er nået frem til adressaten. Ydermere forekommer det påfaldende, at den højtidelige handling ikke skulle finde sted i kirken, men i hjemmet.

Men også årsagen til arrangementets hastige karakter kan kirkebogen give besked om. Af indføringerne i kirkebogens afsnit vedrørende fødsler fremgår det nemlig, at bruden nedkom med tvillinger på selve bryllupsdagen!

At et ægtepars første barn ankommer temmelig kort tid efter brylluppet, er temmelig almindeligt, men Dorthea og Hans Ulrich von Rists rekord bliver nok alligevel vanskelig at slå.

Det har sandelig været en begivenhedsrig dag på Rudegaard, og for den unge kapellan, som forrettede vielsen, har det nok været svært at finde en grimasse, der kunne passe til denne situation, hvor han måske knapt har nået at blive færdig med vielsesceremonien, før jordemoderen rykkede ind for at administrere festens videre forløb.

Den ene af tvillingerne må have været svagelig, for hun blev hjemmedøbt straks efter fødslen og fik navnet Jacobine Frederikke; hun døde to uger senere.

Den anden tvilling blev døbt 4. januar 1816 og blev navngivet Johanne Severine Frederikke Rist, og det var hende, der senere i livet blev kendt på egnen omkring Hammerum og Ikast som *»Jomfru Rist«*.

Hun blev konfirmeret i Birkerød kirke år 1831 og fik da følgende karakterer:

Religion mg
Læsning mg
Skrivning mg.

Hendes opførsel blev betegnet som *»udmærket god«*.

Indtil videre vil vi her i beretningen bruge hendes kaldenavn *»Johanne«*. Benævnelsen *»Jomfru Rist«* opstod jo først, da hun slog sig ned på heden i Jylland.

I sit 3. ægteskab blev Hans Ulrick von Rist fader til yderligere 7 børn, så familien var efterhånden ret omfattende. Ganske vist var de to ældste børn blevet voksne, inden den sidste i flokken blev født i 1824, men der var dog konstant næsten en halv snes mindreårige børn i hjemmet.

Med Dorthea og Hans Ulrich von Rist som det naturlige midtpunkt udfoldede der sig et rigt og godt familieliv på Rudegaard, hvor lykke og velstand

havde til huse. Skånet for sorger blev hjemmet dog ikke; den 16. december 1816 døde to af børnene af strubehoste; det var den 5-årige Louise Charlotte og den 3-årige Karen Susanne, begge børn af Rists 2. ægteskab.

Det er tydeligt, at Rist-familien hørte til i de højere sociale lag, hvilket kan udledes af, at dens omgangskreds bestod af lutter fornemme folk. Forholdet lader sig let analysere ved et eftersyn af, hvilke folk der fungerede som faddere, når Rist-børnene blev døbt. Fadderne ved en barnedåb vil oftest nøje afspejle de pågældende forældres familie- og vennekreds, og eftersom barnedåb var en hyppigt forekommende begivenhed på Rudegaard, kan vurderingen her foretages på et bredt grundlag.

Da Hans Ulrich von Rist blev gift 2. gang, optrådte en general som forlover. Nu ved barnedåbene udviser fadderens titler ikke alene militære rangspersoner, men også notabiliteter af enhver anden art, såsom greve, kammerråd, kammerherre, byfoged, prokurator, herredsfoged, proprietær, kondukteur, m.m. samt disses ægtefæller. - Landadelen og de store jordbesiddere fra bl.a. Høsterkøb og Kollekolle var også fyldigt repræsenteret i denne personkreds.

Udover sin løn havde Rist efter 1815 den pension på 200 rdl., som han fik tildelt på grund af de skader, han pådrog sig under kampene i 1807, men disse indtægter må have været som en dråbe i havet i forhold til hans forbrug.

Familiens daglige husførelse må have været bekostelig, og et rigt udstyret, herskabeligt hjem med tjenestefolk af enhver art har ikke kunnet opretholdes på grundlag af hans ordinære indtægter alene. Alene mad og klæder til en så stor familie har kostet mange penge.

Men efter 1817 havde Rist takket være sin svigerfader en betragtelig formue at tære på, og denne formue har nok været familiens altafgørende eksistensgrundlag. I hvert fald var f.eks. indtægter i form af afkast fra gårdens drift ude af betragtning. Rudegaard var i enhver henseende en lystgård, smukt beliggende, men uden landbrugsmæssig værdi. Den vestlige del af gårdens jordtiliggende var eng og mose, desuden var der en del hede og lidt skov, spredt over et vanskeligt terræn; tilmed var jorden sandet og stenet, så det beskedne areal, der var opdyrket, var m.h.t. avl uden betydning.

Nogle af gårdene i området havde i begyndelsen af 1800-tallet gode indtægter ved salg af tørv, men hvad angår Rudegaard, er der modstridende beretninger om tørvehandelens betydning.

I en rejsebeskrivelse fra 1825 omtales tørvene som gode, men få år senere nævnes det, at gårdens moser ikke egner sig til udnyttelse, idet den resterende tørvemasses kvalitet ikke står mål med tørvene fra andre moser.

Men om driftsindtægterne var store eller små, var ikke noget problem for Rist. - Nok havde skæbnen et par gange været hård mod ham, men hvad angår tildeling af gods og guld, synes han at være født under en heldig stjerne.

Hans første ægteskab blev kort og endte på tragisk vis, og tabet af hustruen kunne naturligvis ikke opvejes af penge, men i form af medgift og arv havde dette ægteskab dog gjort ham til en rig mand.

Da han så giftede sig med hofstenhugger Johs. M. Fischers datter, gjorde han igen et godt parti. Susanne har ganske givet fået en god medgift, for Fischer var en meget velhavende enkemand, og Susanne var hans eneste datter.

Det er tydeligt, at Fischer havde stor sympati for sin svigersøn, og denne sympati kommer på overvældende vis til udtryk i den disposition, som han træffer knap to år senere. Fischer er på det tidspunkt 86 år gammel, og man kan godt have en mistanke om, at hans handling er et udslag af senilitet.

Fischer sælger nemlig sin store gård i St. Kongensgade til Rist for en pris af 5000 rdl. navneværdi. Ved denne disposition unddrager han faktisk sine børnebørn størstedelen af deres kommende arv, for det aftalte beløb var ren foræringspris. Dispositionen var da også så usædvanlig, at den krævede cancelliets godkendelse, for Fischer ses at have indgivet en ansøgning dertil. Cancelliet udpegede cancelliråd Wilse som tilsynsværge i sagen og videresendte sagen til magistraten til udtalelse.

Fischer døde imidlertid umiddelbart efter, og altså inden afgørelsen var truffet, og sagen blev derfor inddraget i skifterettens behandling af dødsboet. Ved 1. skifteretsmøde vedtoges det at udsætte den videre behandling af boet, indtil cancelliet og magistraten havde foretaget vurdering af ejendommen og truffet afgørelse med hensyn til handelens lovlighed.

Ved et senere møde i skifteretten den 28. november 1816 fungerede Fischers venner, stenhuggermester Dantzer og prokurist Bagger som eksekutorer. Vurderingsattesten var da tilvejebragt, og af protokollatet vedrørende tilsynsværgens vidneudsagn desangående kan citeres:

»Tilsynsværger Cancelliraad Wilse mødte og fremlagde en over Boets Gaard Nr. 252 i Store Kongens Gade afholdt Vurderingsforretning, hvorved bemeldte Gaard er vurderet til 6000 rdl. Sølvværdi, men hvortil dog kommer Værdien for den Gaarden tilliggende Hauge, som ikke i Vurderingsforretningen er anmeldt.

I øvrigt matte han henholde sig til den Erklæring, han som Tilsynsværge har afgivet over den Afdødes Disposition, og som viser, at samme er til betydelig Skade for den afdøde Datters efterladte Børn.

Hvorefter han henstillede Til Skifte Commissionen, om det med Boets videre Behandling matte beroe, indtil Resolution er falden, om Dispositionen bliver confirmeret eller ikke.

Skifte Commissionen udsatte Boet ind til videre«.

At der ved værdiansættelsen opereredes med to forskellige værdibenævnelser, »Navneværdi« og »Sølvværdi«, skyldtes de usædvanlige pengeforhold efter statsbankerotten 1813. Ved navneværdi forstås prisen erlagt i pengesedler,

mens sølvværdi angiver prisen, hvis beløbet erlagdes i sølvpenge, og det var der en himmelvid forskel på.

Indløseligheden var baseret på sølv, og sølvpenge svarede altså til deres pålydende. I modsætning hertil var pengesedlernes reelle værdi kun en lille del af deres pålydende. På det her omhandlede tidspunkt var forholdet mellem navneværdi og sølvværdi ca. 1:300, og overdragelsen fra Fischer til von Rist var således sket til ren foræringspris.

Efter den vending, som sagen havde taget efter vurderingsattestens fremkomst, syntes det usandsynligt, at handelen ville blive godkendt.

Ikke desto mindre kunne eksekutorerne Dantzer og Bagger i et skifteretsmøde kort tid efter fremlægge dokumentation for, at cancelliet nu havde confirmeret, d.v.s. godkendt Fischers besynderlige disposition, og der var hermed sikret von Rist en mægtig gevinst.

Og ikke nok med det. - Fischer havde endvidere i sit testamente overdraget hele den øvrige del af boets værdier til von Rist, bortset fra to senge med tilhørende sengeklæder samt nogle gangklæder. Disse effekter skulle tilfalde børnebørnene!

At Fischer havde været en kapitalstærk mand, viser registreringen af boet tydeligt. Registreringen er en lang opremsning af gedigent og kostbart indbo, allehånde møbler, silkegardiner, duge, kobbertøj, tallerkener og fade, gangklæder i brokade, atlask og taft, al slags køkkengrej og ikke at forglemme en overdådighed af sølvtøj samt noget så sjældent som en bogsamling. Prikken over i-et var en lærredspose med guld- og sølvpenge samt en obligationsbeholdning på 18.500 rdl.

Hvem, der har intervenseret, og hvad der derefter er sket, kendes ikke, men det er en kendsgerning, at børnebørnene siden fik tillagt et beløb på vistnok 2000 rdl. hver, velsagtens som nogen kompensation for den arv, som de var blevet snydt for. Ordningen gjaldt sønnen Johs. Michael og datteren Sofie. De øvrige to døtre fra von Rists 2. ægteskab var jo i mellemtiden døde og kunne således lades ude af betragtning.

Hans Ulrich von Rist var nu ikke blot en velhavende mand, han var hovedrig, og efter alt at dømme skulle han og hans familie være sikret et i økonomisk henseende sorgfrit liv resten af deres dage. - Det har von Rist sikkert også selv troet, men det skulle gå helt anderledes.

De første 30 år af 1800-tallet var i største delen af Europa en tid med voldsomme økonomiske omvæltninger, forårsaget af bl.a. Napoleonskrigene, og allerede fra 1807 var f.eks. den danske stats udgifter blevet helt uoverkommelige på grund af den aflønning, der skulle udredes til de spanske hjælpetropper,

som blev stationeret her i landet. Udstedelsen af pengesedler havde hidtil været baseret på indløsning med sølv, men pengesedler blev nu trykt i et antal, som der ikke tilnærmelsesvis var dækning for. Inflationen var voldsom, og i løbet af 5 år blev pengesedlernes værdi i relation til sølv-indløselighed reduceret til 7 %.

I forbindelse med statsbankerotten 1813 blev der foranstaltet pengeombytning og oprettelse af den nye rigsbank (1818 ændret til nationalbanken). Et af de midler, der blev taget i anvendelse for at skabe økonomisk basis for rigsbanken, var en ny skat, der specielt tog sigte på ejerne af fast ejendom; på al fast ejendom blev der som 1. prioritet lagt en behæftelse, svarende til 5 % af ejendomsværdien; denne hæftelse dannede så beregningsgrundlag for en fast årlig skat på 6 ½ %, og dette skattebeløb skulle vel at mærke erlægges i sølv.

For Rists vedkommende må alene denne ordning efterhånden være blevet mærkbar. Ordinære gårde kunne i almindelighed udvise et afkast i forhold til deres værdi, men en lystgård som Rudegaard gav ingen indtægt, selv om den havde en høj ejendomsværdi og en deraf følgende høj ejendomsskat.

Alt dette har Rist øjensynlig ikke forstået at tage varsel af, og der er meget, der tyder på, at selv om han var en mand med rige evner, så havde han dog kun ringe forstand på økonomi, hvilket i den givne situation skulle blive skæbnesvangert.

Høje skatter, dyrtid, inflation og et stort privatforbrug har utvivlsomt tæret katastrofalt på Rists formue, og i hvert fald hen i 1820-erne viser der sig tegn på, at han ikke længere kan magte at vedligeholde gårdens bygninger. I en egnsbeskrivelse fra ca. 1820 hedder det, at bortset fra den ordinære bestand af ride- og køreheste omfattede besætningen på Rudegaard kun 2 køer og nogle får, og foder manglede i en sådan grad, at hvis der f.eks. om vinteren fødtes kalve eller føl, så måtte de aflives, fordi der ikke kunne skaffes foder nok.

Et lignende bevis på gårdens forfald findes i tidsskriftet *»Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn«*, som blev udgivet af etatsråd Frederik Thaarup. I tidsskriftet forekommer i 1825 en række egnskildringer i form af rejsebreve fra etatsråd Joh. Chr. Hedegaard, udarbejdet efter en rejse gennem Nordsjælland. Heri nævnes den 1. oktober 1825:

»Også Rudegaard, Dronningegaard og Brede besøgte jeg. Det første Sted har en skjøn Udsigt lige til Landevejen, og jeg troer, at dets Tørv ere fortrinlig gode og behandles på en god Maade.

Men hvad angaar disse trende Steders Bygninger og Have og Skov anlæg, da tilraabe de os alle »fuiumus«.

Det latinske fuiumus kan bedst oversættes ved *»vi har været«*, d.v.s. *»vor tid er forbi«*, og det kan altså konstateres, at bygningerne ved deres miserable tilstand vidnede om, at ejerne manglede penge til selv den mest nødvendige vedligeholdelse.

Den ændrede brandtaksation af Rudegaards bygninger i 1826 var jo også foranlediget af, at bygningerne *»vare forandrede og forældede«*.

Men trods det, at Rist havde en stor formue at tære på, måtte han give op, og tvangsauktionen var nu uundgåelig.

Det endelige punktum blev først sat ved 4. tvangsauktion. Da overtog Rists ældste søn, secondløjtnant Johannes Michael Fischer von Rist gården som ufyldstgjort panthaver. Efter hvad folketællingslisterne udviser blev en del af hovedbygningen nu udlejet, og først efter to års forløb tog Rist jun. selv ophold på gården for en kort periode. Ved folketællingen 1834 er han nævnt som ejer og beboer; han havde tre tjenestefolk, og hans søskende, den 32-årige Elise og den 11-rige Carl boede hos ham.

Da Rist jun. var blevet gift, afhændede han gården, for allerede i forlovelses-tiden var det blevet klart, at hans tilkommende ikke ville bo på gården. Det berettes, at han kørte hende ud til Rudegaard for at vise hende stedet, men besigtigelsen blev kun kort. Da den forvante pige, siddende i vognen, havde kastet et blik på de forsømte bygninger, vendte hun sig til sin forlovede med ordene: *»Her vil jeg ikke bo, kør hjem ! «*. Dermed var sagen uddebatteret.

Børn

Hans Ulrich von Rist, født i Norge 3. august 1778, død i København 9. februar 1840.

Gift 1. gang med enkemadame Grønvold, f. Karen Sophie Larsen, f. 1777, død på Adlersborg 11. april 1804.

Zigrit Cathrine Hedvig, f. 1799.
Elise Dorothea Poulina, f. 1802 d. 1857.
Louise Maren Sophie Frederikke, f. 1804 d. 1804.

Gift 2. gang med Ane Susanne Margrethe Fischer, f. 1772, død på Rudegaard den 28. maj 1813.

Sophie Marie Michaeline, f. 1808 d. 1874.
Johannes Michael Frederik, f. 1810 d. 1873.
Louise Lucie Charlotte, f. 1811 d. 1816.
Karen Anna Susanne Margrethe, f. 1813 d. 1816.

Gift 3. gang med Dorthea Conradsen, født 1788, død i København den 6. juni 1857.

Johanne Severine Frederikke, f. 1815 d. 1899.
Jacobine Frederikke, f. 1815 d. 1815.
Christian Martin Luther, f. 1817 d. 1849.
Thora Caroline Susanne, f. 1819 d. 1903.
Marie Nicoline Dorothea Diderikke Jeronima, f. 1821 d. 1907.
Carl Julius August Harald, f. 1822.
Victor Emanuel Sophus Lotharius, f. 1824 d. 1905.

Hjemmets opløsning

For Hans Ulrich von Rist har det nok været svært at skulle give afkald på Rudegaard, der i mange år for ham og hans familie havde dannet ramme om en lykkelig tilværelse, men han ejede dog endnu det rummelige hus i St. Kongensgade, og her flyttede han og hustruen nu ind sammen med de endnu hjemmenværende børn. Johanne var på det tidspunkt 17 år.

Familien var altså stadig sikret en stands-mæssig beboelse, men udflytningen fra Rudegaard har alligevel været ensbetydende med et trin ned ad den sociale rangstige, og som det senere skulle vise sig, var der endnu flere trin at tage.

Allerede da fallitten ramte Rist på Rudegaard, var han blevet afskediget fra militæret og blev samtidig ansat som toldbetjent. Den tidligere overkrigs-kommissær var altså nu placeret i en beskeden tjenestemandsstilling og med en yderst mådelig løn. I øvrigt ejede han intet. Den gyldne tid var for alvor forbi.

Huset i St. Kongensgade måtte afhændes hurtigt efter indflytningen, og familien flyttede hyppigt til stadig mindre og billigere lejligheder. Inden hjemmets endelige opløsning i 1857 har familien via folketællingslister m.v. kunnet findes på nedenførte adresser. De anførte numre må formodes at referere til de respektive ejendommers matrikelnumre. I parentes er noteret de i dag gældende husnumre, for så vidt de har kunnet fastslåes:

- 1834 - St. Kongensgade 252, Sct. Annæ Østre Kvarter.
- 1836 - Sct. Pederstræde 128.
- 1838 - Springgade 35 (nu Møntergade 12).
- 1840 - Myntergade 131³ (nu Møntergade 8).
- 1850 - Rosenborggade 231³ (nu Rosenborggade 17).
- 1855 - Frederiksborggade 137, sidehuset 2. sal (nu Kultorvet 3).

Så længe Rist endnu ejede ejendommen i St. Kongensgade, disponerede han over en så rummelig bolig, at familien stadig kunne holdes intakt, bortset fra de døtre, der var flyttet hjemmefra i forbindelse med, at de havde indgået ægteskab; også Johanne boede da stadig hjemme.

Men da Rist måtte opgive ejendommen i St. Kongensgade, måtte han af økonomiske grunde nøjes med en så lille lejlighed, at familien ikke længere kunne holdes samlet, og de halv voksne børn måtte nu flytte hjemmefra og indtræde i lærepladser; én af sønnerne blev bøsse maker, en anden sadelmager. De tre sønner af 3. ægteskab udvandrede som voksne til henholdsvis USA og Brasilien, hvorfra de aldrig vendte tilbage. Også Johanne blev konfronteret med de barske realiteter; hun blev tjenestepige.

I en alder af 62 år døde Hans Ulrich von Rist den 9. februar 1840 i sin lejlighed på 3. sal i Myntergade 131. Den 35-årige datter Elise Dorthea var forinden flyttet hjem til forældrene, sandsynligvis for at hjælpe til med pasningen af faderen under hans sygeleje.

Ved skifterettens påfølgende vurdering af dødsboet afdækkedes Rists økonomiske situation i alle enkeltheder, og af registreringen fremgår det tydeligt, at han var en fattig mand. Af hans fordums rigdomme var der intet tilbage.

Vurderingsforretningen er i skifterettens protokol refereret sålydende:

»Afdødes Enke Dorthea Rist var til Stede og paaviste, hvad boet eier, hvilket blev vurderet saaledes:

1 Skatol, 1 Speil	3 Rdl.
1 Pult, 1 Bord, 4 Stole	4 Rdl.
2 Sengesteder	4 Rdl.
4 Dyner, 3 Puder, 2 Par Lagener	12 Rdl.
1 Kjole, 2 Par Benklæder, 2 Veste, 1 Hat, 2 Par Støvler, 2 Par Strømper, 2 Skjorter	8 Rdl.
Diverse Husgeraad	3 Rdl. 2 Mark
Ialt	34 Rdl. 2 Mark

Dette, erklærede Enken, er alt, hvad Boet eier. Begravelsens Bekostning angav hun at være 50 Rdl.

*Nørgaard
Fuldmægtig i Skifteretten.*

D. Rist.»

Den før så rige mand ejede ved sin død altså end ikke så meget, at det kunne dække udgifterne til hans begravelse.

Ved den afsluttende skiftesamling dukkede der tilmed et par gældsposter op, nemlig en huslejerestance på 20 rdl. og en lægeregning på 6 rdl. Desuden hæftede enken for det følgende halvårs husleje 40 rdl. Situationen mildnedes dog ved, at hun fra »Toldbetienternes Liigcasse« havde fået en begravelseshjælp på 100 rdl.

Det var sønnen, løjtnant Johannes Michael Fischer von Rist, der ordnede alle formaliteterne ved begravelsen og skiftemøderne. At han efterhånden havde overtaget rollen som familiens overhoved var egentlig ret naturlig. Han var den ældste af sønnerne og en mand med stor viljestyrke og karakter, hvilket

H. U. von Rists ældste søn, Johannes Michael Frederik Fischer von Rist (f. 1810 d. 1873), som købte Rudegaard ved tvangsauktion efter faderens fallit. - Han overtog også faderens rolle som familieoverhoved og var familiens stærke mand.

Han fik en militær uddannelse, avancerede til oberst ved fodfolket og deltog aktivt i krigene 1848 og 1864.

Under krigen 1864 ledede han som ældste officer kampene i terrænet mellem Bustrup og Jagel. Han blev så hårdt såret, at han i oktober 1864 blev afskediget fra hæren på grund af invaliditet.

Efter krigen frasagde han sig sin adelige status, fordi den var af tysk oprindelse. I forbindelse hermed slettede han også det adelige »von« af sit navn

hans senere militære karriere og indsats vidner om. Desuden var han jo den, der kunne træde hjælpende til med penge, når ellers viljen var til stede; han var nemlig blevet gift med en rig pige.

Af folketællingslisten fremgår det, at familien Rist i Myntergade boede på samme etage som husets ejer. Han var enkemand, hed Christen Christensen og var født 1800; han var af stilling cand. jur. og var ansat som copist ved skifteretten. Han har nok haft egen lejlighed, hvilket ikke fremgår af folketællingslisten, men han synes at have haft en del omgang med Rist-familien, for det er ham, der optræder som vidne på familiens vegne ved registreringen af H. U. von Rists og senere fru Rists dødsbo, i sidstnævnte tilfælde dog delvis i embeds medfør.

I kraft af det nære naboskab må der være opstået gensidig sympati mellem ham og Rists hjemmeboende datter Elisa Dorthea; i hvert fald blev de gift efter Rists død og fraflyttede samtidig til anden adresse. Elisa Dorthea var datter af Rists første ægteskab, hun var født 1802 og havde således forlængst passeret ungpigealderen. Man får uvilkårlig en mistanke om, at hun målbevidst har søgt at forbedre sine chancer for en plads i ægteskabets sikre havn; på folketællingslisterne, der jo skulle afleveres via husværten/husejeren, har hun nemlig konstant opgivet sin alder tre år lavere, end den faktisk var.

Enkefru Rist har nok allerede på det tidspunkt været af så skrøbeligt helbred, at hun ikke kunne bo alene, for hendes yngste datter Margrethe Nicoline flyttede nu hjem til hende, men blev hurtigt afløst af Johanne.

Johanne (den senere Jomfru Rist) havde indtil da været ansat i forskellige herskabshjem rundt om i hovedstaden og havde hovedsagelig været beskæftiget med husligt arbejde.

Hendes indflytning hos moderen havde nærmest karakter af en barmhjertighedsgerning, for i betragtning af moderens økonomiske forhold har jobbet utvivlsomt været ulønnet og desuden meget krævende, eftersom fru Rists sidste mange år var præget af idelig svær sygdom.

Som forholdene senere udviklede sig, er det næppe forkert at sige, at det var indflytningen hos moderen, der gav Johannes livsbane den drejning, der i sit senere forløb førte hende til Hammerum Herred og eneboertilværelsen på Hesselbjerg Hede.

Enkefru Rist opnåede en alder af 69 år, og hendes død den 6. juni 1857 var afslutningen på mange års sygeleje. Siden mandens død var hun flyttet yderligere to gange og boede til sidst sammen med Johanne på 2. sal i et sidehus til ejendommen Frederiksborggade 137.

Også i dette tilfælde var det sønnen Johannes, der tog sig af alt, hvad der skulle ordnes i forbindelse med dødsfaldet og begravelsen. Det var hans navn alene, der figurerede under dødsannoncen, ligesom det også var ham, der fuldstændig på egen hånd traf de nødvendige dispositioner vedrørende dødsboet, da skifterettens embedsmænd som sædvanlig mødte op for at foretage vurdering og registrering, og ligeledes, da retten effektuerede sin afsluttende behandling af boet.

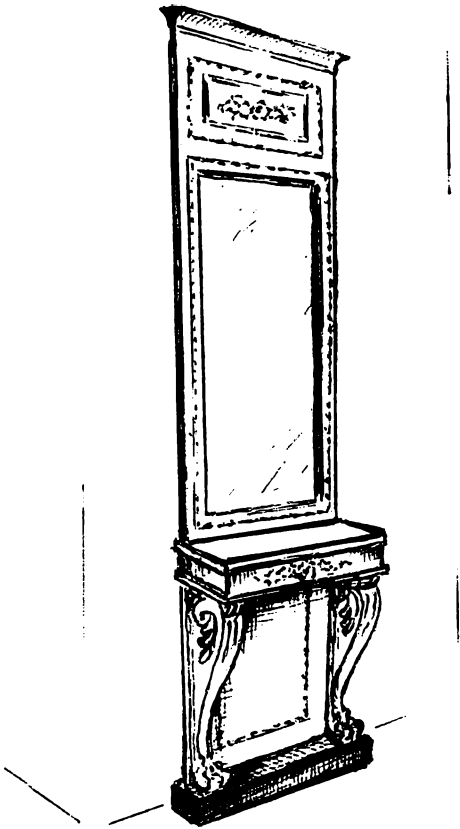
I protokollatet vedrørende registreringen er anført, at *»Ved Forretningen var nærværende Johanne Rist, der påviste Boets Eiendele«*. Derefter nævnes, at der forelå to pensionsbreve fra henholdsvis Finantz-kassen og den alm. Enkekasse.

Herudover viser registreringen af dødsboet stort set nøjagtig de samme få ejendele og indbogenstande som ved Hans Ulrich von Rists død 17 år tilbage, og i begge tilfælde er der en speciel genstand, der skiller sig ud fra den øvrige del af det fattige indbo; det er et spejl, som var andet og mere end blot en stump spejlglas på væggen. Her ved fru Rists død er det angivet som *»beskadtiget«*, men er dog vurderet til 2 rdl.

Dette spejl er endnu i Rist-slægtens eje og er ikke blot en værdifuld antikvitet, men også et familieklenodie, hvortil der knytter sig både tradition og historie.

Spejlet er et fornemt konsolspejl; der var oprindeligt to ens eksemplarer, som havde deres faste plads i den rigt udstyrede havestue på Rudegaard, og det var netop i havestuen og flankeret af disse to spejle, at Dorthea og Hans Ulrich von

*Konsolspejlet fra havestuen på Rudegaard,
tegnet 1982 af heraldikeren
Bertel J. Weber*

Rist blev viet den 7. november 1815. Også et par af Rists døtre blev senere på samme måde viet i havestuen på pladsen mellem de to spejle.

For Dorthea Rist har spejlene således haft en særlig stor affektionsværdi, og man kan gætte på, at da ulykken i form af fallit og tvangsauktion berøvede familien alt, hvad den ejede, har hun af al magt kæmpet for at redde netop disse to stykker indbo gennem det inferno af beslaglæggelse og udlæg, der ellers ribbede hjemmet totalt. Sikkert på grund af familiens fortvivlede økonomiske situation har hun imidlertid måttet nøjes med det ene af spejlene, som så gennem de senere brydsomme år har været hende et kært minde om den lykkelige tid på Rudegaard, da hun som ung hustru og mor så sin børneflokk vokse op under gode og trygge kår .

Som det vil fremgå af det efterfølgende referat fra skifteretsprotokollen, arvede hendes stedsøn Johannes nu spejlet sammen med hele det øvrige indbo. Da hans datter Clara senere blev gift, fik hun spejlet som bryllupsgave, og på den måde er det gået videre fra den ene generation til den anden. I dag står spejlet

hos Dorthea og Hans Ulrich von Rists tipoldedatter, fru Margrethe Nielsen i Helsingør. I overensstemmelse med traditionen fik fru Nielsen og hendes mand, Carl Bernhard Nielsen, spejlet i bryllupsgave ved deres bryllup for 45 år siden. Giveren var fru Niensens faster, sygeplejerske Esther Fischer Jørgensen.

Den afsluttende behandling af Dorthea Rists dødsbo i juni 1857 er i skifteretsprotokollen refereret sålydende:

»For den afdødes Søn, Captain Rist, mødte Fuldmægtig Christensen og tilkiendegav, at han uden at erholde Liigcassehjælp har bekostet den afdødes Begravelse med 118 Rdl. 4 Mark, 4 Skilling. Til Erstatning herfor har han begjæret ham udlagt Boets til 39 Rdl. 2 Mark vurderede Effekter, idet han fremlagde Attest fra Retten, hvorefter der samtykkes i det begjærte Udlæg. Man udlagde Captajn Rist - som begjært - Boets ovennævnte Effekter og udbetalte paa dennes Vegne til Fuldmægtig Christensen mod Kvittering her i Protokollen Beholdningen 9 Rdl. 4 Mark samt afsluttede hermed Boets Behandling.«

Johannes Michael Fischer von Rist optræder altså igen som familiens altdominerende overhoved. Han handler suverænt, og ganske vist er det ham, som har bekostet moderens begravelse, men at han lægger beslag på samtlige boets ejendele, synes alligevel at være en noget egoistisk handling. Han var jo særdeles velsitueret, og de få rigsdaler, som boet repræsenterede i værdi, må for ham have været uden betydning. I øvrigt var Dorthea Rist jo kun hans stedmoder.

Men for Johanne stillede sagen sig anderledes. Hun havde brugt sine bedste ungdomsår i det opofrende arbejde med at passe og pleje sin syge mor og måtte nu se sin stedbroder overtage hver en stump af moderens ejendele. Selv fik hun intet, og hendes situation var nu den, at hun i en alder af 42 år faktisk stod på gaden uden hjem og uden midler til livets opretholdelse.

Hun har i den situation været henvist til sine søskendes barmhjertighed, og det er sikkert søsteren Thora Caroline Susanne, gift Melchior, der fandt en udvej, så at problemet blev klaret på en måde, der kunne synes bekvem for alle parter. Johanne fik nemlig plads som husjomfru hos den 22-årige Frederik Ditlev William Ehlers, som netop stod over for at skulle overtage Hesselbjerggaard i Ikast sogn i Hammerum herred.

Teorien om søster Thora i rollen som mellemed er begrundet i visse forhold. Der kendes ingen forbindelse mellem slægterne Rist og Ehlers, men efter sit giftermål med overlæge Carl Melchior havde Thora en tid boet i Oldesloe i Holsten, hvor Melchior var overlæge på et af de mange kursteder. Ehlers kom ifølge folketællingslisterne også fra Holsten, så tanken om et bekendtskab parterne imellem er altså mulig.

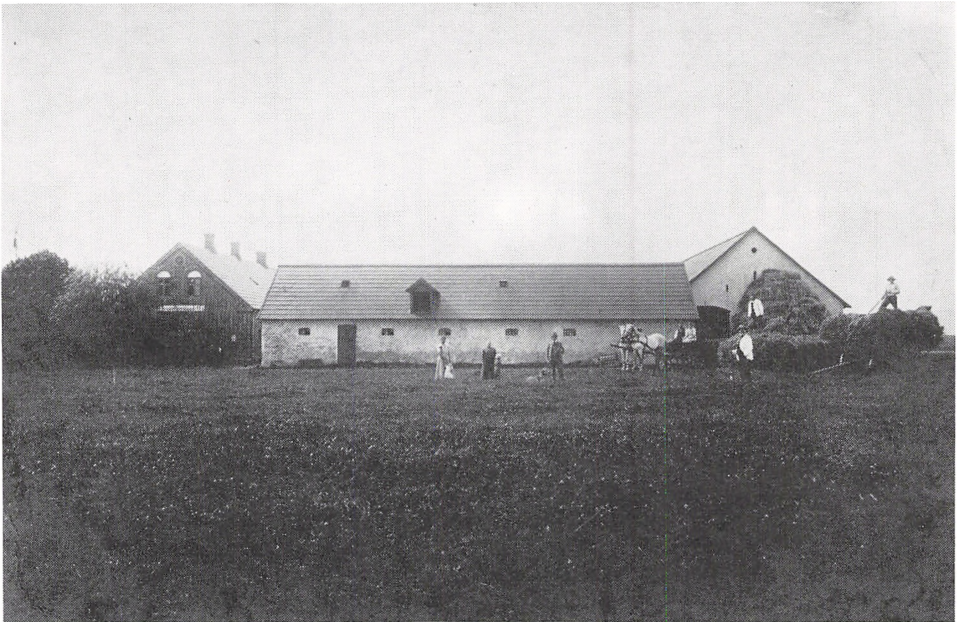
I hvert fald var Johannes ansættelse en realitet, og hun måtte nu forberede sig på en tilværelse i en for hende helt ukendt del af landet. Hammerum herred var på det tidspunkt præget af store, øde hedestrækninger med nogle få landsbyer og enlige gårde hist og her og var altså som landskabstype den størst tæn-

kelige kontrast til Nordsjællands bøgeskove. I betragtning af datidens samfærdselsmæssige forhold må egnen endvidere set med københavnske øjne have været en uendeligt fjern udørk.

Men for Johanne betød ansættelsen, at hun ikke behøvede at ligge sine søskende til byrde, og disse var altså samtidig frigjort for de moralske forpligtelser, som situationen stillede dem over for.

For Johanne har der ikke været noget alternativ, og med desto større spænding og ængstelse har hun vel tiltrådt rejsen til det fjerne Hammerum herred.

Hvad ville fremtiden bringe?

Hesselbjerggaard ca. 1915

Hesselbjerggaard

Hesselbjerggaard ligger i Ikast sogn i Hammerum herred, nærmere betegnet sydvest for Ikast by og med adresse Lægdsgaardsvej 4. Gården fremtræder i dag som et fuldt udbygget og specialiseret landbrug, og de store hedeblader, der forhen hørte til gården, er nu opdyrkede eller beplantede.

Gårdens historie går meget langt tilbage i tiden. I bogen »Ikast Sogn« af Bernhard Larsen fortælles det således, at den engang har hørt til »Vig«, som lå der, hvor Herningsholm senere blev grundlagt, men påstanden ses dog ikke verificeret; desuden nævnes gårdens ejere siden 1729.

Faktisk er det muligt at klarlægge en del af ejerforholdene også forud for 1729, nemlig ved studier i »Kronens Skøder«, »Matriklen af 1688« og tilhørende markbøger m.v.

Gården har nemlig adskillige gange været i kronens eje, sandsynligvis inddraget som pant for skatterestancer, og hver gang en af kronens besiddelser blev afhændet enten ved salg eller i form af gave til en adelsmand, blev overdragelsen registreret. Disse registre er samlet i værket »Kronens Skøder«. Den pågældende adelsmand eller herremand solgte ofte sådanne ejendomme videre til en selvejerbonde, og hvis denne så ikke kunne udrede sine skatter, startede hele kredsløbet forfra. På denne måde kunne samme gård komme i kronens eje flere gange i løbet af en årrække.

Efterfølgende fortegnelse over Hesselbjerggaards ejere er baseret på oplysninger, der har kunnet hentes, dels i »Ikast Sogn«, dels i »Kronens Skøder« og andre kompetente arkivalier. »Kronens Skøder« omfatter kun de ejerskifter, hvor kongen/kronen har været sælger. Ind imellem er der således højst sandsynligt forekommet enkelte uregistrerede ejerskifter mellem private ejere (selvejerbønder).

1543 »Kronens Skøder« udviser, at der den 25. januar 1543 ved Viborg Landsting blev registreret en »Tilladelse til Niels Vistisen i Hesselbierriggaard til at beholde Halvgaards Eie i den tredie Part af Høstrup i Hadderup Sogn, Ginding Herred paa samme Betingelser som før Fejden«.

Heraf fremgår det altså, at gårdens ejer på den tid hed Niels Vistisen. Endvidere kan det udledes, at han nok har været ret velhavende, eftersom han også ejer en part af gården Høstrup i Haderup sogn mellem Herning og Skive.

Den Fejde, der hentydes til, er »Grevens Fejde« 1534, hvor de jyske bønder rejste sig til oprør og gik under våben for at kæmpe mod den undertrykkelse, som de var genstand for fra kronens og adelens side.

Efter at den retirerende bondehær var blevet tilintetgjort ved Johan Rantzaus storm på Aalborg, blev anføreren, skipper Clement, henrettet, og kong Chr. III, der nu havde magten, iværksatte derefter en hård kollektiv afstraffelse af bønderne. Det blev bestemt, at i alle de herreder, som havde været repræsenteret i oprørshæren, skulle samtlige selvejerbønderes gårde konfiskeres til fordel for statskassen/kronen, medmindre den enkelte bonde kunne få en adelsmand til at bevidne, at han ikke havde ydet bondeoprøret støtte eller sympati.

En del bønder fra Hammerum herred havde deltaget aktivt i oprøret, og hele herredet blev derfor ramt af den kollektive afstraffelse i en sådan grad, at der i årene efter Grevens Fejde ikke fandtes mere end en halv snes selvejergårde i hele Hammerum herred.

Notitsen i »Kronens Skøder« viser altså også, at Niels Vistisen på Hesselbjerggaard var en af de få, der slap fri for beslaglæggelse, men eftersom den endelige afgørelse først er faldet i 1543, må det have været en meget langtrukken sag.

1547 - I »Kronens Skøder« er 3. januar 1547 registreret »Skjøde til Claus Seestede, Lensmand til Riberhus for en Gaard i Hesselbierig, Hamrom Herred, Lundenes Len«.

1579 - Under datoen 27. marts 1579 er i »Kronens Skøder« noteret, at »Josva von Qualen til Qualsholm faar til sig, sin Hustru Magdalene Munck og hendes Arvinger 1 Gaard i Hesselbierrig, Ikast Sogn«. Samtidig nævnes en

del andre gårde i Sunds, Skinderholm, Hollingholt og Tjørring, som von Qualen har fået ved samme lejlighed.

Der er sikkert tale om opkøb, som har fundet sted med henblik på dannelse af den herregård eller rettere det gods, som von Qualen begyndte at opbygge i forbindelse med grundlæggelsen af Herningsholm.

- 1617 - Citat fra *»Kronens Skøder«*: *»3 May 1617 - Christopher Gersdorf til Søebygaard faar i Hammerum Herred, Ikast Sogn 1 Gaard i Hesselbierig med Skov til 6 Svins Olden«*.

I forbindelse med dette ejerskifte gives der altså den interessante oplysning, at der til gården hører et skovareal så stort, at det afkastede olden nok til at føde 6 svin, hvilket er bemærkelsesværdigt. På den tid var der nemlig så godt som ingen skov mere i Hammerum herred.

Skoven ved Hesselbjerggaard er også omtalt i den præsteindberetning, som sognepræsten Jens Clemensøn i Ikast indsendte til kongen i 1638. Den omtales da som *»en liden Skoff«*.

At skoven eksisterede endnu i 1645, findes der også bevis for, nemlig i lensregnskabet for Lundenæs Len. Her specificeredes de landgilder, d.v.s. forpagtningsafgifter, som fæstebønderne skulle erlægge. Landgildeydelse blev erlagt i naturalier og afspejlede altså nøje, hvilke produkter de enkelte egne havde mulighed for at præstere. Fra egne, hvor der fandtes myremalm, leveredes f.eks. jernkloder, og i 1400-tallet var der endnu mange gårde, der kunne levere kul, d.v.s. trækul. Denne mulighed forsvandt naturligvis sammen med skovene, men i lensregnskabet for 1645 er der dog i Lundenæs Len (Ringkøbing Amt) endnu én gård tilbage, der leverede kul som landgilde, og det var netop *»Hesselbierig i Ikast Sogn«*. Den sidste rest af skov på kronens ejendomme i Hammerum herred har således øjensynlig været at finde ved Hesselbjerg.

- 1661 - Under datoen 17. april 1661 ses det registreret, at *»Peter von Uffeln og Arvingerne efter Dominicus og Johan von Uffeln faar Tingsel, som to Bønder og deres Arvinger giver af 7 Gaarde, 4 Halvgaarde og 2 Boel«*. - og i den opremsning, som derefter følger, nævnes også gårdene Langelund, Hesselbierig og Haulskierd. Det er interessante navne, der her dukker op. Brødrene Uffeln fra Hamborg og deres arvinger var nemlig nogle af de helt store skikkelser i datidens internationale finansverden. Som ejere af et vidtforgrent handelsimperium havde de samlet en så stor formue, at de var i stand til mod pant i fast ejendom

at låne store pengesummer til bl.a. europæiske fyrster og kongehuse. Saaledes var også det danske kongehus undertiden i stor gæld til dem. 1600-tallets mange krige havde været umådeligt bekostelige for Danmark, og kongen/staten havde derfor måttet ty til »*det grå pengemarked*« for at bestride de store udgifter. Netop i 1661 overtog familien Uffeln Lundenæs slot ved Skjern som modregning i de penge, de havde til gode hos den danske konge. Det er sikkert i samme anledning, at gårdene Langelund, Hagelskjær og Hesselbjerggaard er gået med i købet.

- 1664 - Ifølge matriklen af 1664 ejes gården nu af »*Hospitalet i Nykøbing*«. Fæster er en mand ved navn Jens Nielsen.
- 1688 - Ifølge optegnelser i forbindelse med opmåling til matriklen af 1688 er ejerforholdet det samme som i 1664, men fæsteren er nu Iver Graversen.
- 1729 - Gårdens ejer hedder nu Niels Jensen, gift med Anna Pedersdatter Hedegaard; endvidere bor der en familie Danielsen på gården. De to familier driver formentlig hver halvparten.
- 1749 - I juni måned 1749 dør Niels Jensen og størstedelen af hans familie. En søn fra den anden familie, Daniel Mortensen, overtager fæstet, men inden månedens udgang er også han død; det samme gælder hans hustru.
I oktober måned bliver så Daniels datter Kirsten Danielsdatter gift med en mand, der hedder Laurids Christensen, og da de jo efterhånden er de eneste overlevende på gården, har de sandsynligvis overtaget fæstet.
- 1789 - overtages gården af den bekendte herredsfoged Casper Møller på Højris. Han har som fæster Mads Jensen.
- 1792 - Fæsteren Mads Jensen, også kaldet Mads Hampen, køber gården og bliver altså nu selvejerbonde.
- 1802 - Peder Rasmussen er noteret som ejer, men sælger samme år gården til Jens Pedersen.
- 1830 - Jeppe Koldby.

- 1841 - Peder Rosenørn de Lasson.
- 1857 - Frederik Ditlev William Ehlers.
- 1865 - Chr. Jensen Moesgaard.
- 1876 - Anders J. Rohde.
- 1913 - Jens J. Rohde.
- 1929 - Jørgen Svendsen.
- 1941 - Christian Damgaard.
- 1944 - Ernst Clausen.
- 1945 - Anders G. Clausen.
- 1975 - Poul Kjærsgaard.

Det er således mange forskellige slægter, der har levet og virket på Hesselbjerggaard, og forud for dem har ukendte forfædre haft deres tilhold på gårdens jorder.

Om stenalderfolkets tilstedeværelse er der sikre beviser i form af stenalderredskaber, der er fundet på stedet. En af de tidligere ejere, Anders G. Clausen, er således i besiddelse af 4 stenøkser, som engang blev bragt ham af en ældre lærer fra Fyn. Læreren havde som dreng tilbragt nogle sommerferier på gården og havde fundet økserne dér, men syntes, at de skulle tilbage til den egn, hvor de hørte hjemme.

Historisk interesserede ejere af Hesselbjerggaard har i øvrigt i tidens løb sørget for, at eftertiden kan få en nøjagtig beretning om stedet i forskellige epoker. Da der i 1961 blev muret nye gavle op på stuehuset, fandt man i soklen en flaske med en beretning fra Anders J. Rohde; den var indmuret i forbindelse med genopbygningen i 1905. En datter af Anders G. Clausen udfærdigede en ny a'jourført skildring om den mellemliggende tid; sammen med Anders J. Rohdes gamle dokument blev den indlagt i flasken, som derefter påny blev indmuret i soklen.

Flasken ligger altså stadig i muren og gemmer på de budskaber, der engang om mange år kan fortælle nye slægter om tidligere tiders forhold på Hesselbjerggaard.

Stenøkser, fundet på Hesselbjerggaards marker

Jomfru Rist på Hesselbjerggaard

I sommeren 1857 tiltrådte Johanne sin plads som husjomfru på Hesselbjerggaard; denne flytning må på flere måder have været en voldsom forandring i hendes tilværelse, og bl. a. var naturen en ganske anden end den, hun huskede fra tiden på Rudegaard. - Uden for Hesselbjerggaards marker strakte heden sig milevidt mod sydvest, og ganske vist var sommeren den tid, da lyngen stod i blomst, så at heden viste sig i al sin skønhed, men med billedet af Nordsjællands skove og søer i erindringen må det flade, øde terræn have virket meget fremmed.

Stillingen som husjomfru indebar, at hun forestod ledelsen af husholdningen på gården og altså var, hvad man i dag ville kalde husbestyrerinde. Det var en metier, som hun kendte godt fra Rudegaard, men altså i rollen som herskab. Skiftende vilkår var imidlertid ikke Johanne fremmed, og hun har sikkert klaret sit nye hverv godt, men til trods for, at hun opholdt sig på Hesselbjerggaard i 5 år, er det forsvindende lidt, der vides om hendes færden i den tid.

Om gårdens ejer, Frederik Ditlev William Ehlers, foreligger der ligeledes kun sparsomme oplysninger ud over, hvad der har kunnet findes i tingbogen og andre officielle papirer.

Det ligger fast, at han var født i Lauteborg i Holsten 1835, og desuden forlød det på egnen, at han var *»en falleret student«* og københavner. Skønt karakteristikken er kortfattet, fortæller den dog en hel del. Da Ehlers regnedes for københavner, må han have opholdt sig i hovedstaden så længe, at han havde tilegnet sig det københavnske mål; han har antagelig studeret ved Københavns universitet, og i betragtning af, at han kun var 22 år gammel, da han overtog gården ved skøde af 18. juli 1857 og endog forinden - jfr. sin status som falleret student - har tilbragt nogle år med studium af en eller anden art, kan han i hvert fald ikke selv have nået at tjene penge nok til at kunne købe en gård. Altså kan man næsten med sikkerhed fastslå, at han har været af velstående familie.

Hans evner som landmand blev ikke vurderet særlig højt i Ikast sogn, og man kan fristes til at tro, at han har været familiens sorte får. Først er han blevet sat i gang med at studere, og da han ikke kan klare studierne, må familien have ham standsmæssigt etableret på anden måde, og følgelig forsyner man ham med så mange penge, at han kan købe en statelig gård.

Den status og det levebrød, som dermed var sikret ham, blev dog ikke stedsevarende. Efter sigende måtte han »gå fra gården«, som blev solgt til Christian Jensen Moesgaard. Allerede 3 år tidligere var Johanne fratrukket. Mon ikke det forholder sig sådan, at Ehlers ikke længere havde råd til at holde husjomfru?

For Johanne var muligheden for at få andet arbejde nok ude af betragtning, og ud fra en nøgtern vurdering af situationen syntes der ikke at foreligge anden mulighed for hende end at vende tilbage til København. Men dette ville jo automatisk medføre, at hun så måtte lade sig forsørge af sine søskende og fremtidig ville være afhængig af deres nåde og barmhjertighed, og tilbagerejsen ville altså være ensbetydende med et nederlag.

Hun stod således over for en ydmygelse, som hun nok for enhver pris ville undgå, for hun vides at være fremkommet med den udtalelse, at *»det er bedst at kunne klare sig selv. Det er ikke rart at skulle være afhængig af sin familie«*.

Det er utvivlsomt ønsket om at undgå alt dette, der var drivkraften i den beslutning, som hun nu traf: Hun ville være hedeopdyrker!

Idéen var mildt sagt absurd, og med realiseringen af planen havde Johannes livsbane igen fået en drejning hen mod en usikker fremtid, der sluttelig gav hende status som særningen og eneboersken Jomfru Rist.

Der har i tidens løb været fremsat mange teorier om årsagen til, at den engang så forvante kvinde trak sig tilbage fra omverdenen til et liv i afsavn og forsagelse. Naturligvis har ulykkelig kærlighed også været nævnt, men i de oplysninger, der nu er tilvejebragt om hende, har der intetsteds kunnet findes noget som helst der kan bestyrke denne teori.

Et af rygterne havde endog et bestemt sigte. Det fortalte, at hun havde gjort sig forhåbninger om at blive frue på Hesselbjerggaard via et ægteskab med Ehlers, men i betragtning af aldersforskellen er det urealistisk at tro, at hun kan have gjort sig sådanne forestillinger. Da hun kom til Hesselbjerggaard var hun 42 år gammel og Ehlers kun 22.

Lejekontrakten

I de legendariske beretninger om Jomfru Rists liv på heden har det bl.a. været nævnt, at hun havde indgået en aftale med Ehlers om, at hun skulle opdyrke et stykke hede hvert år; men det har altid været den almindelige opfattelse, at der kun var tale om en mundtlig aftale, og at hendes hedeopdyrkningsprojekt i øvrigt var en uvæsentlig sag uden større perspektiver.

De gamle ting- og retsbøger fra 1800-tallet kan imidlertid fortælle en helt anden historie.

På tingbogsbladet for matr.nr. 4 Hesselbjerg af Ikast sogn er under datoen 16. august 1862 indført et notat om, at der denne dag på ejendommen Hesselbjerggaard er tinglyst en lejekontrakt af 1. august s.å. mellem W. Ehlers og Jomfru S. F. Rist angående et stykke hedejord.

Kontraktens fulde ordlyd findes indført i retsbogen for Hammerum herreds ret, og her kan man altså læse alt om, hvilke bestemmelser der var gældende for Jomfru Rists forsøg som hedebonde.

Ved gennemlæsning af kontrakten får man et klart indtryk af, at Jomfru Rist havde store visioner for sin fremtid som pioner på heden. Det areal, som hun forpligtede sig til at opdyrke, var nemlig ikke mindre end 50 tdr. land stort, og desuden omfattede lejemålet 6 opdyrkede agre. Herudover fik hun de første 5 år fri rådighed over et af udhusene på Hesselbjerggaard samt 7 fag af stuehuset og hele gårdens have. Man må i høj grad undre sig over, hvad hun havde tænkt sig at bruge al den plads til.

Der må hos parterne have hersket en udpræget optimisme m.h.t. Jomfru Rists chancer for at få et langt og virksomt liv, for kontrakten gælder for 50 år og forudsætter altså, at hun skulle være i aktivitet til og med sit 97. år.

Kontrakten er lang og opdelt i 14 afsnit, men nummereringen når kun til og med 13, idet der er to afsnit med nummeret 12. Her citeres nogle afsnit af kontrakten. Den originale stavemåde er bibeholdt.

»Fæste- eller Leiecontract, oprettet mellem W. Ehlers som Eier og Jomfru Johanne S. F. Rist som Leier af et Stykke Hedejord.

1

Jeg W. Ehlers udleier og fæster herved til Jomfru J. S. F. Rist en Hedelod fra min eiede Gaard Hesselbjerg af Ikast Sogn, beliggende i den sydvestlige Side af min Mark og grænsende mod Nord dels til Hesselbjerg Agermark, dels til en Bæk ned til Stenkisten og derfra gjør Weien, som gaar til Langelund, Skjellet mod Nord.

Mod Syd grænser Lodden til Langelund Heede, mod Øst til en Høe- og Tørvemose, mod West til Lars Gilsgaards Heede.

Endvidere medfølger i Fæstet 3 opdyrkede Agre, hvis vestlige Ender grænser til Bækken og de østlige til Langelundveien og Nord for bemeldte Agre med samme Endegrænser indtil den gamle Teglovn ligger 3 andre, hvortil Leieren også erholder Græsningsretten.

Saa medfølger ogsaa i samme Leie til fri Brug og Afbenyttelse i 5 Aar indtil 1. November 1867 Gaardens vestre Hus samt af Stuehuset 3 Fag mod Syd og 4 Fag mod Nord, Ligesom ogsaa Loftsrummet over de 3 første Fag og i samme Tid hele Haven til fri Brug. Dog forbeholder Eieren sig for sig og Broderen uhindret Adgang til samme.

3

Leimaalet gjælder for 50 Aar fra 1. November d. Aar at regne. Dog staar det Leierinden frit for efter 2 Aars Forløb at opsig sin Leieret med et halvt Aars foregaaende Varsel til en 1. April eller 1. October. Derimod har Eieren ikke nogen Opsigelsesret, medmindre Leieafgiften nogen Tid udebliver ud over Forfaldstiden i 14 Dage eller Contracten iøvrigt misligholdes, da Fæsteren i saa Fald skal være pligtig at fraflytte Fæstelodden efter $\frac{1}{2}$ Aars forudgaaende Opsigelse til en paafølgende 1. April eller 1. October.

5

Leieren erlægger en Afgift af 40 Rigsdaler Rigsmynt, som erlægges forud til Eieren med Halvdelen 20 Rigsdaler hver 1. April og Halvdelen 1. October, og skulle den første halvaarlige Afgift af Leierinden anvendes til Istandsættelse af de gamle omtalte Bygninger.

8

Hvilke Bygninger, som af Leieren bliver opførte på Lodden, bliver hendes Eiendom og skulle ved Fæstets Ophør bortføres derfra.

9

Leieren forpligter sig til at opdyrke af Heeden mindst 1 Tønde Land Aarlig, og saafremt Leierinden Jomfru Rist overdrager sin Leieret til en anden, er samme pligtig til, hvis der findes Mergel paa Leiejorden, at mergle 1 Td. Land aarlig.

9) Hverets Bygninger er af
 Eieren selv og alle som
 Eieren bliver senere erhvervet og
 senere med tilføjede bygninger
 hører til. — 9) Eieren forpligter
 sig at overgaa og give især alle sine
 Eienskab, public og samfund
 Læremidler som alle Rist overdrives
 for Eieren, hvis an Ordre er givet
 Blyg sig til give de fineste bygninger
 for Eienjorden og nemlig 10) Eieren
 skal og bør alle Forbuden Egen og Eien
 Eienskab til Bygningerne som for
 alle sine bygninger og alle bygninger
 Eienskab og alle Eieners Rist og
 alle andre Eienskab af alle Eienskab.
 11) I 10 Aar forpligter Eieren sig til
 aarlig at opbrække alle gløse i den
 Sand for Eieren, nemlig fra 1863 til
 1873, begge inclusive — 12) Omfang
 i den Sand til Anvendelse af alle

Udsnit af lejekontrakten, udvisende bl.a. afsnit 9. Bestemmelserne i dette afsnit fik sidenhen fatale følger for
 Jomfru Rist

10

Leieren har Ret til at tage det fornødne Sand paa Eierens Grund til Bygningernes
 Vedligeholdelse uden noget som helst Vederlag. Ligeledes er det Leieren tilladt at sælge Il-
 debrændsel af den leiede Heede.

11

I 10 Aar forpligter Eieren sig til aarlig at opbrække eller pløje 3 Tdr. Land for Leie-
 ren. Altsaa fra 1863 til 1873, begge inclusive.

13

Til yderligere Sikkerhed for Leieaftigstens Erlæggelse giver jeg (Rist) 1. Prioritets
 Panteret i al min Løsøre, saavel som de Bygninger, som jeg måtte opføre paa Leiejorden,
 og underkaster jeg mig i Tilfælde af Sogsmaal angaaende Afgiftens Erlæggelse den hurtige
 Retsforfølgning efter Forordningen af 25. Januar 1828.

Iøvrigt er vi enige i foranstaaende Bestemmelser og bliver nærværende Contract herved
 bekræftet med vore egenhændige Underskrifter i Vidners Nærværelse.

Hesselbjerg, den 1. August 1862

Johanne Severine Frederikke Rist - W. Ehlers.

Til Vitterlighed: A. Arentsen, - Chr. Knudsen, - Feddersen.

Som nævnt var der i kontrakten en lapsus m.h.t. nummereringen af afsnitte-
ne; også andetsteds forekommer der eksempel på manglende omhu ved udfær-
digelsen; i afsnit 11 er den omhandlede 10-årige periode nærmere præciseret
som *»altsaa fra 1863 til 1873, begge inclusive«*, hvilket jo faktisk bliver 11 år.

Af kontraktens detaljerede beskrivelser m.h.t. det lejede areals udstrækning
og beliggenhed m.v. kan der udledes interessante topografiske oplysninger, der
giver et godt billede af, hvorledes egnen mellem Hesselbjerggaard og St. Lan-
gelund har set ud for 120 år siden. F.eks. er Langelundvejen, der nævnes flere
gange, identisk med den ældgamle vej, som i sit forløb sydfra passerede tæt for-
bi Store Langelund og gik videre i nord-østlig retning via Hesselbjerggaard til
Ikast.

I naturreservatet Skov Olesens Plantage er en del af terrænet bevaret fuld-
stændig uændret og fri for beplantning, så den etape af vejen, som går gennem
reservatet, fremstår derfor i dag i den samme stand og med det samme forløb
som dengang.

Eneboersken Jomfru Rist

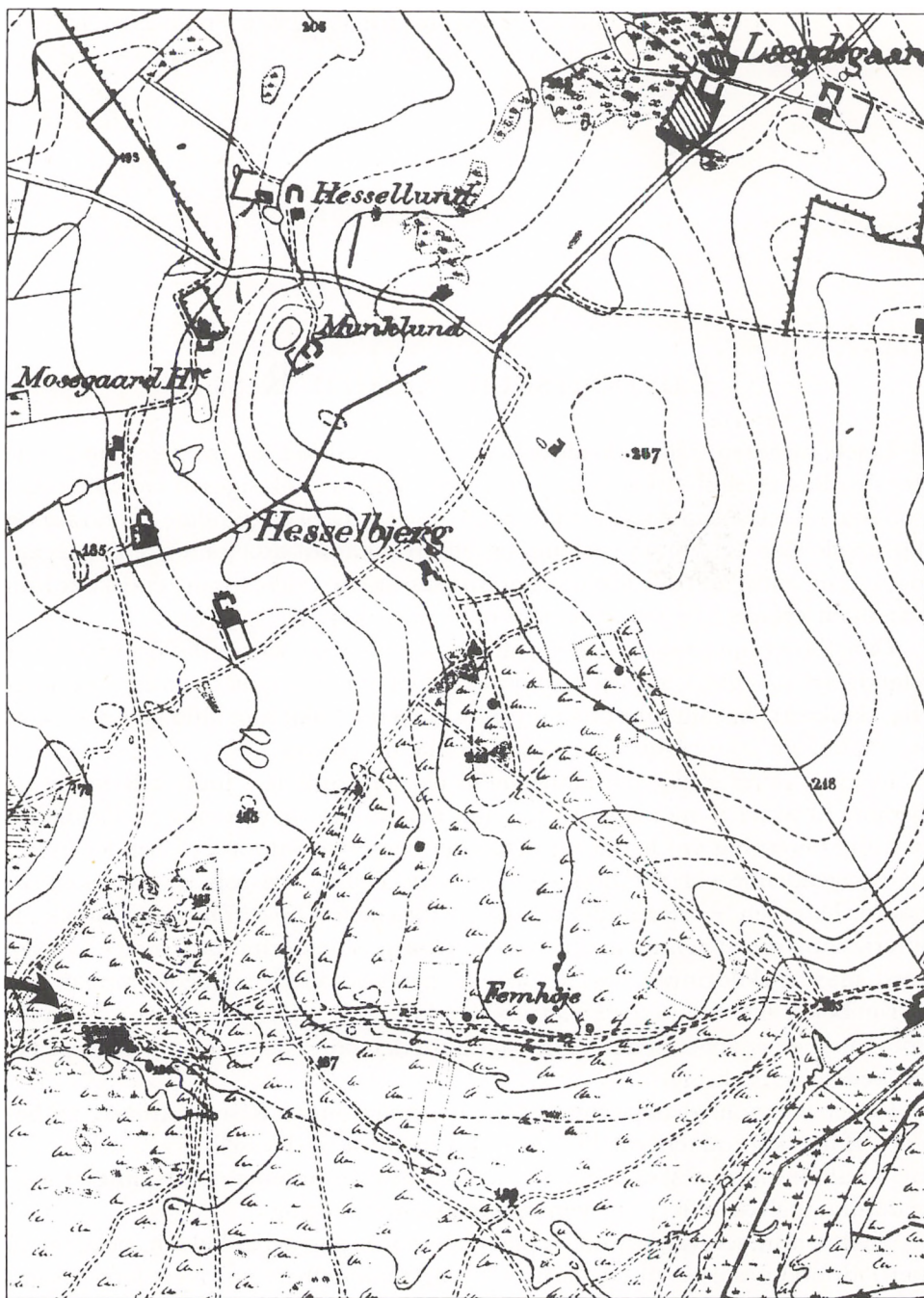
Lejekontrakten trådte i kraft den 1. november 1862, og fra den dato havde Jomfru Rist altså status som hedeopdyrker. Det må nok siges at være en rolle, som hun aldeles ikke passede til. Mange unge, landbrugskyndige mænd havde før hende slidt sig op i et livslangt og ofte resultatløst arbejde med al og lyng; og nu ville altså en midaldrende adelsfrøken træde i deres spor, endskønt hun var uden erfaring og vel at mærke også uden kapital.

Den fornemme frøkens sære påhit skal nok være blevet livligt diskuteret blandt folk på egnen; nu var hun pludselig en af deres egne, men dog kun delvis, skulle det vise sig. For omend venlig af væsen holdt hun altid en vis afstand og indlod sig ikke på at være dus med alle og enhver.

Det har været muligt at danne sig et ret godt indblik i Jomfru Rists liv på heden. Et af de få mennesker, der stod hende nær, har nemlig nedfældet en skriftlig beretning om hende og detaljeret beskrevet interiøret i hendes hytte; den pågældende var nu afdøde lærer Niels Rohde, en søn fra Hesselbjerggaard. Desuden består mindet om den særprægede »Tante Hanne« stadig blandt efterkommerne af hendes mange søskendebørn, som derfor har kunnet bidrage med mange skildringer, fortalt dem af deres forældre og bedsteforældre. I øvrigt boede der endnu for 25-30 år siden folk på Ikast- og Hammerum-egnen, som huskede eneboeren og hendes hytte fra dengang, de som børn vogtede får på heden deromkring.

Det er ikke muligt nøjagtigt at sige, hvornår Jomfru Rist bosatte sig på heden. Ifølge kontrakten var hun jo sikret husrum på Hesselbjerggaard i 5 år, men udflytningen er sket længe før det tidsrum var udløbet, sandsynligvis allerede umiddelbart efter, at overenskomsten var indgået.

Til bosætningen valgte hun en plet i den nordligste del af lodden, beliggende tæt ind mod grænsen til Gjellerup sogn og umiddelbart nordvest for »Fandens Dige« og »Svenskeskanserne«. Om disse to fænomener vil der blive berettet nærmere i særskilte afsnit.

Jomfru Rists hus og have fyldte ikke meget i landskabet, men er alligevel markeret på dette kort fra 1872, som også viser de gamle veje i området. (Kortet udlånt af Ikast lokalhistoriske samling)

Den tidligere nævnte gamle færdselsrute fra Langelund til Hesselbjerg og Ikast passerede stedet i kort afstand og var den eneste vejforbindelse med omverdenen, men mange halvt udviskede hjulspor trak endnu deres linier gennem heden, hovedsagelig i øst-vestlig retning, og vidnede om trafik ad forlængst glemte veje. Sådanne rækker af parallelle hjulspor benævntes »*Slaw-veje*«. Navnet må vel være udledt af et ord fra den vestjyske dialekt, nemlig »*Slá w*«, der betyder »*spor*« eller »*at spore*«, jfr. en vending fra den jagtlige terminologi; »*A ku' »slá w æ ræv i æ snø'« = »jeg kunne spore ræven i sneen*«. - En del af »*slaw-vejene*« kan stadig spores i lyngen ved tomten af hytten.

På dette sted, langt fra anden beboelse, opførte Jomfru Rist så sin bolig i bedste nybyggerstil. Hun udførte det meste af arbejdet selv, men hun må have haft kyndige vejledere og hjælpere, for hytten var i sin udformning og med hensyn til materialer ikke meget forskellig fra de interimistiske rønner, der almindeligvis tjente til bolig for nystartede hedeopdyrkere og andet fattigfolk på heden.

Hytten, der havde en størrelse på ca. 4½ x 7 m havde nærmest karakter af et spændhus, d.v.s. et hus, hvor taget når helt ned til jorden, men det stod dog på en lav jordvold og havde lerklinede vægge. Tagkonstruktionen bestod af rafter, tækket med lyng.

Hyttens indre var opdelt i to rum, stue og stald, men adskillelsen var yderst lemfældig, idet den bestod af et fletværk af grene. Stuen tjente både som køkken, soveværelse og opholdsstue. Der fandtes intet loft og ejheller nogen skorsten, men der var en lyre, d.v.s. en åbning øverst oppe i taget, så at røgen fra den fritstående kakkellovn midt i stuen kunne trække ud, om ellers ikke vindens retning og styrke forhindrede dette.

Stuens bohove var i sandhed spartansk. Den tidligere nævnte ovn tjente som kogested og sørgede for opvarmningen i de kolde vintermåneder. Ovnens aftræksrør endte frit i luften, så at røgen blev sendt direkte ud i stuen og i heldigste fald videre op gennem lyren i taget. Op mod den ene væg var der et fast sengested, tømret sammen af brædder og lægter og fyldt op med halm og lyng. En stol og et hjørneskab udgjorde resten af møblementet. Stolen havde kun tre ben og måtte derfor under afbenyttelsen placeres op ad en væg eller stolpe. Hjørneskabet var fuldt funktionsdygtigt, men da stuens lerstampede gulv både var ujævnt og ude af plan, var skabet med et stykke reb forankret til tagets rafter, hvorved det hindredes i at falde forover.

Det har sikkert altsammen været kasserede ting, som Johanne har fået med fra Hesselbjerggaard. Man kan gætte på, at såvel bohavet som materialerne til hytten og muligvis også de husdyr, hun senere fik, har skullet udligne et løntilgodehavende.

Der fandtes kun én indgang. Den førte ind til stuen og var forsynet med en smal og lav dør. Når dyrene fra stalden skulle ud eller ind, måtte de altså passe-

re gennem stuen, men i betragtning af, at stald og stue på det nærmeste gik ud i ét, kan en sådan gennemgående trafik ikke have givet nogen større forstyrrelse i husordenen.

I væggen umiddelbart op til døren sad hyttens eneste vindue. Ruden var en stump spejlglas, hvor kvikselvet på bagsiden var skrabet af.

Der blev også gravet en brønd på et velegnet sted ca. 35 m. fra indgangsdøren. Grundvandet stod her temmelig højt, så brønden var blot et 1 ½ m. dybt hul i jorden uden stensætning eller afstivning af nogen art.

Af husdyr havde hun til stadighed en ko, et får, en hund og nogle få høns.

Med sin beliggenhed var hytten en ideel ramme om en tilværelse i pagt med naturen. For en naturelsker må foråret og sommeren have været en skøn tid, og de lyse sommernætter kunne her spille på hele registret med mosekonebryg og frøers kvækken fra de nærliggende engdrag langs Hesselbjerg bæk.

Men om vinteren må den ensomme tilværelse her have været barsk, og dog anfægtede det ikke Jomfru Rist. I de strenge frostnætter, når vinterstormene rasede over heden, så hytten rystede og knagede i sine sammenføjninger, samlede hun blot lyng og tæpper fra sit sovested og redte sig et leje i stalden mellem fåret og koen. Dyrenes kropsvarme ydede tilstrækkeligt værn mod den isnende kulde, som trængte ind gennem revner og sprækker sammen med den flygende sne.

Her blandt sine kære dyr holdt hun så stand, mens uvejret rasede og efterhånden aflejrede et lag glitrende sne over hele interiøret.

Hvis snefaldet var særlig slemt, kom folkene fra Hesselbjerggaard som regel ud og gravede hytten fri, så at der igen var passage ud og ind. Hun var meget taknemlig for sådanne håndsrækninger, men tog altid enhver situation fuldkommen rolig.

Ejheller nærede hun nogen angst ved at bo alene så langt fra andre. På den tid var heden ellers tilholdssted for natmandsfolket og andre løse eksistenser, der mestendels ernærede sig ved tyveri og tiggeri. De optrådte sædvanligvis i småflokke og var frygtede for deres pågænhed, og alene risikoen for besøg af disse omstrefjere kunne normalt skræmme enhver kvinde, men Jomfru Rist nærede ingen frygt for noget som helst.

Nu trådte Jomfru Rist så ind i hedeopdyrkernes rækker, og det er ingen overdrivelse at påstå, at hendes virke som landbruger var en fiasko.

Ifølge kontrakten skulle hun hvert år opdyrke mindst én td. land hede, og da hun naturligvis var indstillet på at opfylde sine forpligtelser til punkt og prikke, gik hun ufortrødent i gang med den håbløse opgave. Det lykkedes hende da også det første par år at få et stykke hede gjort klar til tilsåning, og kommet så vidt, bjærgede hun lidt såsæd og fik det lagt i jorden. Men nybrudt hedejord uden gødskning var ikke noget gunstigt grundlag for kornavl, og resultatet blev da også kummerligt. Til gengæld var høstarbejdet og tærskningen

af afgrøden hurtigt klarer. Hun høstede simpelthen kornet med en krumsegl, sådan som det var skik århundreder tidligere; derpå bar hun negene hjem til hytten, hvor tærskningen foregik på den måde, at hun bredte negene ud på det lerstampede gulv og bankede kernerne af med en kæp. Udbyttet var altid minimalt, men hun kunne dog omtrent dække sit eget forbrug af mel.

Langs bækken vest for hytten var der en smule engdrag, hvorfra hun bjærgede hø, der tjente som vinterfoder for dyrene. Høet bar hun hjem i sit forklæde. Noget intensivt landbrug var det absolut ikke, men koen gav dog så meget mælk, at hun af og til kunne levere lidt hjemmekærnet smør til købmanden i bytte for kolonialvarer.

Men Jomfru Rists optimisme var ukuelig. Når folkene på Hesselbjerggaard eller tilfældigt forbigående gav udtryk for deres skepsis med hensyn til udbyttet af hendes anstrengelser, havde hun altid svaret på rede hånd: *»Det bliver snart bedre, inden længe skal koen kælte og fåret have lam; og hønsene lægger da også æg«*.

Hendes landbrug var i enhver henseende elendig, men til gengæld havde hun held med at få fremelsket en have ved hytten, og det styrkede i høj grad hendes tro på egne evner. *»Det har jeg meget bedre forstand på end De«*, var hendes standardsvar, hvis nogen tillod sig at fremkomme med forslag til ændringer vedrørende hendes dispositioner i haven.

I haven voksede der både træer og buske samt urter og blomster. At der bl.a. fandtes piletræer og humle, kan godt give anledning til visse associationer. En kgl. anordning, der stammede helt fra Chr. IV's tid, påbød nemlig alle bønder og fæstebønder at plante pil og humle på deres jord. I Vestjylland, hvor det var meget vanskeligt at få noget til at gro, var anordningen altid blevet ignoreret totalt uden konsekvenser, men eftersom påbudet stadig var i kraft, er det nok tænkeligt, at den korrekte Jomfru Rist har fulgt lovens bogstav til punkt og prikke.

Af andre vækster i haven kan nævnes ask, bonderoser, stikkelsbærbuske, timian og jordbærplanter. Lyng og stargræs har nu forlængst bredt sig over både byggetomten og haven, men - hvor utroligt det end lyder - er det en kendsgerning, at der indtil for ca. 40 år siden kunne plukkes jordbær på stedet, og endnu i 1960 bar de overlevende stikkelsbærbuske frugt. I dag er det dog vanskeligt at finde kulturplanter af den slags på stedet, men hybenroserne fra haven står stadig hver sommer i fuldt flor.

Afdøde fru Ane Marie Larsen, der var født og opvokset i Store Langelund, har berettet, at Jomfru Rist altid var venlig og hjælpsom over for de børn og unge mennesker, som vogtede får i heden i nærheden af hendes hytte. På bagende varme sommerdage eller om efteråret med kulde og regn kunne børnene ofte blive noget forkomne. Hvis de så nærmede sig eneboerskens hytte, blev de altid budt på en kølig drik eller en kop varm suppe, alt efter årstiden.

Men bortset fra de små fårehyrder var det kun folkene fra Hesselbjerggaard, der fik adgang til hendes bolig. Hvis nogen nærmede sig, var hun altid i god tid blevet varskoet af sin lille, vagtsomme hund, så hun kunne komme ud og tage mod den fremmede et stykke fra døren, hvor vedkommende så måtte fremføre sit ærinde.

End ikke hendes familie fra København fik lov at besøge hende på heden. Næsten hvert år kom nogle af familiens medlemmer rejsende for at aflægge hende en visit, men når de anmeldte deres komme, skrev Jomfru Rist altid tilbage og pålagde dem at tage ophold i Herning. Når dagen så oprandt, iførte hun sig nogle af de flotte klædningsstykker, som hun havde gemt fra sin ungdom, og således standsmæssigt påklædt begav hun sig til fods til Herning for der at tilbringe dagen sammen med familien.

Lejekontrakten vedrørende parcellen var behørigt tinglyst, så hver gang en ny ejer overtog Hesselbjerggaard, fik han altså Jomfru Rist med i købet. Køberne har nok gerne villet være denne tilgift foruden, men det er karakteristisk, at der altid bestod et godt og venskabeligt forhold mellem eneboersken og folkene på Hesselbjerggaard, »*Herskabet*«, som hun kaldte dem. Den hjælpsomhed, der blev udvist fra ejernes side, værdsatte hun højt og søgte at gengælde på bedste måde. I tilfælde af sygdom på gården var det fast skik, at Jomfru Rist aflagde besøg og tilbød sin hjælp ved husholdningen el.l.

Denne skik praktiserede hun også over for de andre hjem i den del af sognet, men når hun var gået igen, fik man som regel travlt med at feje og vaske gulvet under den stol, hun havde siddet på, eller hvor hendes frakke havde hængt, for det var almindeligt kendt, at hun rent ud sagt havde lus; en naturlig konsekvens af de forhold, hun levede under.

Om sin tidligere tilværelse på Sjælland bevarede hun altid total tavshed. Det var et emne, hun aldrig berørte, selv ikke over for de mennesker, som hun var knyttet til med venskabsbånd. Kun én gang oplevede man, at hun - nærmest ved en fortaleselse - løftede en flig af det slør, bag hvilket hendes fortid var skjult. Det skete, da hun en dag under en for landbruget katastrofal tørkeperiode var faldet i snak med Hesselbjerggaard-manden, som lod falde den bemærkning: »*Tror De da ikke, vi snart får regn, Jomfru Rist?*«. Jomfru Rist, der var bekendt for gerne at ville lufte en indbildt sagkundskab på alle mulige områder, stirrede eftertænksomt på den totalt skyfri himmel og svarede: »*Jo, vi får snart regn, for i dag ser himlen ud akkurat som engang for mange år siden, da vi hjemme ved Furesøen havde dækket tebord i haven; pludselig begyndte det at styrtregne, så at vi skyndsomst måtte bære opdækningen ind. Jo sandelig får vi snart regn.*«.

Med dette lille erindringsbillede viste hun tydeligt, at mindet om barndommen på Rudegaard stadig var levende i hendes sind.

Jomfru Rists halvårlige forpagtningsafgift, 20 rdl., blev altid erlagt punktligt på den fastsatte dato.

Selv om hun levede yderst spartansk og lejlighedsvis tjente en skilling ved syning, undrede det alle, at hun ikke alene kunne bjerge føden på den elendige, sandede jordlod, men også skaffe kontanter til forpagtningsafgiften. Man ræsonnerede, at hun nok fik hjælp fra sine velhavende slægtninge. Nu så mange år efter har efterforskningen vedrørende hendes færden klarlagt, at det netop forholdt sig sådan, og yderligere er det fastslået, at det var hendes halvbroder, oberst Johan Michael Frederich von Rist, familiens stærke mand, der formidlede disse tilskud. Familien har sikkert skaffet sig oplysning om afgiftens størrelse og forfaldstider. I hvert fald kom der hvert halve år i god tid før terminsdagen en pakke fra København til hende. Pakken indeholdt sukker, kaffe og te samt et beløb, rigelig stort til at dække den forfaldne afgift.

Jomfru Rist må altså alligevel have ladet sig overtale til i beskedent omfang at tage mod hjælp fra familien.

Den 20. november 1876 blev cand. theol. Hans Fischer Jørgensen indsat som sognepræst for Arnborg og Skarrild. Han var søn af sognepræst og folketingsmand Jørgen Frederik Jørgensen og hustru Sophie Marie f. Rist. To måneder senere, nemlig den 17. januar 1877 blev han gift med Hulda Susanne Metha Rist, datter af oberst Johannes M. F. von Rist, Jomfru Rists tidligere nævnte halvbroder og hans hustru Marie F. Gunderup. - Præsteparret var således henholdsvis Jomfru Rists nevø og niece.

Jomfru Rist havde store betænkeligheder med hensyn til dette ægteskab mellem fætter og kusine, og hun gjorde sig allehånde bekymringer om, hvilke konsekvenser det kunne få for parrets eventuelle børn.

Skarrild lå egentlig uden for Jomfru Rists aktionsradius, men da præsteparrets første barn blev født i 1877, begav hun sig alligevel omgående af sted til præstegården i Skarrild for ved selvsyn at få vished for, at barnet var velskabt og normalt i enhver henseende.

I 1879 begyndte den ellers så robuste Jomfru Rists helbred at svigte. Hendes uortodokse livsførelse og specielt vintrenes kulde i den usunde bolig havde efterhånden sat sine spor. I en datidig beretning omtales hun som den ca. 80-årige kvinde. I realiteten var hun kun 64.

Ejeren af Hesselbjerggaard på den tid var Anders J. Rohde, og han følte et vist ansvar for sin *»fæster«*, så da Jomfru Rists tilstand hurtigt forværredes, søgte han at overtale hende til at flytte væk til sundere boligforhold. Han tilbød hende samtidig en afståelsessum, hvis hun ville gå med til at ophæve kontrakten, der jo hvilede som en tinglyst forhæftelse på gården, så at han ikke kunne disponere over hedearealerne mod vest.

Præsteparret fra Arnborg-Skarrild, Hans Fischer Jørgensen og hustru Susanne Metha Christensen. De var henholdsvis Jomfru Rists nevø og niece, og det var dem, der medvirkede til at sætte en stopper for Jomfru Rists eneboertilværelse

Også familien i København lagde pres på hende, men Jomfru Rist lod sig ikke overtale. Inden et år var gået, var hendes tilstand imidlertid sådan, at Rohde skønnede det uforsvarligt at lade hende bo alene og uden tilsyn. Han tilbød hende derfor ophold på Hesselbjerggaard, indtil hun kunne blive optaget på et hospital el.l. Samtidig underrettede han nevøen, pastor Fischer Jørgensen i Skarrild om situationen.

Præsten blev noget fortørnet over henvendelsen og nægtede at tro, at forholdene var så grelle som beskrevet, men han lod sig dog overtale til at aflægge et besøg i eneboerhytten. Han blev forfærdet over at se, hvilke tilstande Jomfru Rist levede under, og gik nu helt og fuldt ind for, at hun snarest blev sikret ophold andetsteds.

Det lykkedes nu Fischer Jørgensen og Rohde i forening at overtale Jomfru Rist til at flytte til Hesselbjerggaard, men dagen efter følte hun sig bedre og ændrede derfor mening. Hun kunne ikke give afkald på sit lille hjem og dyrene.

Nu syntes der kun at være den udvej tilbage, at sognet skulle tage affære, og i landsognene var der dengang en fast forretningsgang for sådanne tilfælde.

Hvis et enligt, gammelt menneske ikke længere kunne klare sig selv, blev vedkommende overført til fattiggården. I datidens sociale forsorg var der visselig hverken plads eller råd til menneskelige hensyn.

For den stolte Jomfru Rist ville en sådan fornedrelse næppe have været til at bære. Det har Anders J. Rohde sikkert også været klar over, og han har derfor gjort, hvad han kunne for at tilvejebringe en lempeligere løsning; og denne løsning var egentlig ganske nærliggende.

Ifølge lejekontraktens punkt 9 var Jomfru Rist forpligtet til hvert år at opdyrke mindst 1 td. land af det areal, hun havde lejet. Opdyrkningen var imidlertid for længst gået i stå, så gennem de senere år var kontrakten klart misligholdt.

På dette grundlag kunne Rohde på lovlig vis opsiges kontrakten, hvilket indebar, at hytten skulle fjernes. Dermed var der sat punktum for enhver diskussion om flytning eller ikke flytning, for med opsigelsen var et juridisk uangribeligt argument bragt ind i sagen.

Efter at opsigelsen på lovformelig vis var meddelt skriftligt og med virkning fra 1. oktober 1880, aflagde Rohde et besøg hos Jomfru Rist og spurgte da, om hun var vred på ham, hvilket hun besvarede med et: *»Nej, De er jo i Deres gode ret«*. Dog udtrykte hun nogen utilfredshed med, at der var sendt bud til hendes nevø. Hun var meget vel klar over, at præstens besøg ikke var tilfældigt, og havde hurtigt regnet ud, at det var Rohde, der stod bag.

Eftersom opsigelsen var begrundet i kontraktbrud, havde ejeren ingen forpligtelser over for lejeren; men som den noble mand Rohde var, betalte han på egen foranledning Jomfru Rist et beløb som kompensation for lejemålets ophør. Endvidere var han hende behjælpelig med at afhænde dyrene samt den del af hytten, der kunne anvendes til andet formål.

For Jomfru Rist var det svært at skulle forlade den plet jord og de dyr, som hun holdt så meget af. Navnlig afskeden med koen var svær for begge parter.

Den øverste del af hytten, tagkonstruktionen, blev løftet fri af de sammenfaldne lervægge og læsset på tværs på en vogn; således lod den sig let transportere til sit bestemmelsessted ved en af egnens gårde, hvor den i mange år gjorde god fyldest som tørvehus.

Det eneste brugbare stykke bohave, hjørneskabet, kom til Hesselbjerggaard; det lå i mange år opmagasineret på gårdens loft, men er forsvundet, formentlig under branden i 1904.

Tilbuddet til Jomfru Rist om ophold og pleje på Hesselbjerggaard stod stadig ved magt, men et lignende tilbud er nok også blevet fremsat af Anders Rohdes datter Kathrine og hendes mand Christian Olsen. I hvert fald vides det med sikkerhed, at hun flyttede ind til dem på deres gård i Uhre syd for Ikast.

Farvel!

Da Gliebneus Herre byder mig at drage bort fra dette mit kjære Hjem, thi han har bereedt mig et andet Sted, aflægger jeg herved min oprigtigste Tak til enhver, der har vist mig Velvillie i de 23 Aar jeg har været i Klak Sogn. Hesselbjerg i April 1881. Jh. Rist.

Farvel! Farvel!

*Annoncen, som Jomfru Rist
indrykkede i
Herning Folkeblad
den 23. maj 1881 i forbindelse med sin bortrejse*

Opholdet blev dog kun af midlertidig karakter. Efter nogle måneders forløb begyndte familien i København at træffe foranstaltninger m.h.t. hendes tilbagevenden, og hen på foråret 1881 var alle formaliteter i orden.

Opbruddets time var tung og vemodig. Nok var Jomfru Rists kreds af nære venner begrænset, men hun følte sig alligevel så stærkt knyttet til egnen og befolkningen, at hun måtte ivo udtryk for sine tanker over for en bredere kreds, nu da afskeden stod for. Hun sagde derfor farvel og tak i en annonce, som blev bragt i Herning Folkeblad den 23. maj 1881.

Jomfru Rist genså aldrig Hesselbjerg hede, så hendes afskedsannonce blev altså et farvel for steds.

De sidste år

Kongens Lyngby nord for København blev Jomfru Rists sidste station. Her tilbragte hun sine sidste år, og denne periode af hendes liv blev nok noget længere, end slægt og venner havde regnet med. Ifølge de oplysninger, der foreligger om hendes helbredstilstand, umiddelbart før hun flyttede fra Ikast sogn, skulle man tro, at hun var dødssyg. Ikke desto mindre levede hun i endnu 18 år.

Samtidig med, at Jomfru Rist flyttede tilbage til Sjælland, var hendes yngre søster, den da 60-årige Margrethe Nicoline Dorothea kommet i den situation, at hun også trængte til en hjælpende hånd. Hun havde i nogle år været mentalt syg, men var nu så restitueret, at hun var blevet udskrevet fra det hospital, hvor hun havde været indlagt.

Også i dette tilfælde måtte familien tage affære, og det blev nu arrangeret sådan, at de to søstre kunne bo sammen, idet der blev lejet to værelser til dem i et hus i Kgs. Lyngby, beliggende over for Lyngby Kirke. Huset tilhørte på det tidspunkt blikkenslagermester Johan Frederik Sommer Remsberg, der havde indrettet et værksted i en bagbygning. Huset var af beskeden størrelse, men gav dog husly for 12 personer, fordelt over 5 husstande. Huset var det ene af to nøjagtig ens huse, der var bygget i forlængelse af hinanden; de var opført 1834; i folketællingslisten for 1890 ses det, at hus nr. 2 havde funktion som *»Lyngby Hospital«*.

Denne Jomfru Rists sidste bolig eksisterer endnu. Det er huset Lyngby Kirkestræde nr. 4, beliggende på hjørnet af Lyngby Kirkestræde og Stades Krog. Det er i mellemtiden blevet forsynet med kviste, og der er indrettet frisørsalon i stueetagen, men ellers er huset nogenlunde som på Jomfru Rists tid.

Huset ligger i det kvarter, der hedder *»Bondebyen«*, fordi det med sin overvægt af gamle huse har bevaret sin karakter af landsby. Der er udarbejdet en særlig bevaringsplan for *»Bondebyen«*, så huset vil sandsynligvis ikke alene blive restaureret, men også ført tilbage til sin oprindelige skikkelse.

Huset Kirkestræde 4, Lyngby, der blev Jomfru Rists sidste hjem

Jomfru Rist og hendes søster fandt sig hurtigt til rette i de nye omgivelser og gik godt i spand sammen. Originaler var de begge, og de må have været særprægede skikkelser i bybilledet i datidens Lyngby. Begge var de intelligente og belæste og i slægten opbevares endnu breve og andet fra deres hånd, bl.a. digte og vers, som Nicoline har skrevet.

Den værdighed og kultiverede optræden, som opdragelsen i barndomshjemmet havde bibragt de to søstre, bevarede de livet igennem. De var meget selvbevidste og glemte aldrig, at de var af fornem slægt. Det kom bl.a. til udtryk i folketællingslisterne. Andre gamle koner i det samme hus eller i nabohuset figurerer i listerne med titlen »Aftægtskone«, men de to søstre Rist har konsekvent i stillingsrubrikken anført »pensioneret Dame«.

Med properheden var det derimod sløjt. Deres interesse for rengøring, opvask o.l. var minimal, og besøgende afslog derfor med alle mulige påskud eventuelle tilbud om kaffe eller anden form for traktement. Og der var faktisk mange, der aflagde visit. Særlig nevøer og niecer samt deres ægtefæller og børn var hyppige gæster.

Jomfru Rist døde i Kongens Lyngby den 14. juni 1899 i sit 83. år efter kun 3 dages sygeleje. Ifølge dødsattesten var det en svær lungebetændelse, der gjor-

Skitse, der viser, hvorledes
Kirkestræde 4 kommer til at se ud
efter restaureringen,
jfr. »Et stykke af Lyngby.
Registrant over Bondebyens
bygninger«

de ende på hendes liv. Hun blev begravet på Lyngby Assistents Kirkegaard den 21. juni i et gravsted, som de to søstre havde købt kort forinden.

Det var hendes nevø, den tidligere Skarrild-præst, Hans Fischer Jørgensen, da sognepræst i Svallerup, der forrettede jordpåkastelsen. Den ordinære embedshandling var altså i dette tilfælde samtidig Rist-slægtens farvel til den excentriske »Tante Hanne«.

Med Jomfru Rists død havde en omtumlet skæbne fundet sin afslutning. Hun havde i sit liv oplevet faldet fra en overklassepiges gyldne tilværelse til den dybeste fattigdom, og i de mange år på heden havde hun været overladt til ensomheden og kår, der i hvert fald i materiel henseende var kummerlige ud over alle grænser. Men al modgang og omskiftelighed havde hun båret med ro og resignation.

Hytten i Hesselbjerg havde været hende et kært hjem, men det har nok alligevel været med glæde, hun genså Nordsjælland, hvor navne som Furesøen og Rudegaard rummede så kære minder for hende.

Nu havde hun så til slut fået sin grav i Sjællands jord og var dermed for stedse tilbage i den landsdel, hvorfra hun var draget ud, og som engang havde været rammen om hendes lyse og lykkelige barndom.

Ringene var sluttet.

*Mindestenen for Anna og Mads Skov Olesen.
(Billedet udlånt af Ikast lokalhistoriske samling)*

Skov Olesens Plantage

Skov Olesens Plantage, hvor tomten af Jomfru Rists hytte og hendes mindesten findes, er et naturreservat, beliggende i Ikast sogn ca. 5 km sydvest for Ikast og grænsende ind mod Langelund i Gjellerup sogn.

Området er navngivet efter afdøde gårdejer Mads Skov Olesen, der ejede gården »Store Langelund«.

Om Store Langelund kan berettes, at den langt tilbage i tiden var den eneste ejendom i området og altså var, hvad man dengang kaldte en »Enestegaard«, hvilket hentyder til, at den ikke var med i noget landsbyfællesskab.

Der boede oprindeligt to familier på gården med hver sin besætning, men senere blev der til den ene familie udskilt en selvstændig gård, som fik navnet »Lille Langelund«.

Nogle af de fortidige ejerskifter er nævnt i værket »Kronens Skøder«, hvor det bl.a. under 24. marts 1587 er noteret, at kongen/kronen nævnte dag solgte gården til Ludvig Munck til Quistrup. Han og hans fader, lensmand Oluf Munck, »Skivehus«, ejede en overgang næsten alt det tidligere kirkegods i Ikast sogn såvel som de tilgrænsende gårde.

Ligeledes er i året 1661 noteret et ejerskifte. Da blev gården tilskødet Peter von Uffelz m.fl. fra Hamborg som led i afvikling af et lån.

Store Langelund har i sin fortid et dramatisk islæt, idet den var skueplads for det drama, der i retsreferaterne benævntes »Giftmordet i Langelund«. Den episode, der hentydes til, fandt sted i året 1621. Gården ejedes på den tid af Josva Jensen og hustru Maren Christensdatter. De fik en dag besøg af en nær slægtning, herredsfoged Knud Christoffersen (kaldet Knud Smøllerup) fra Fjends. Han blev indbudt til at overnatte, men i nattens løb døde han under mystiske omstændigheder, og Josva og hans kone blev i den anledning sigtet for at have myrdet deres gæst med gift og bagefter stjålet de penge, som han medførte i sit rejseskrin.

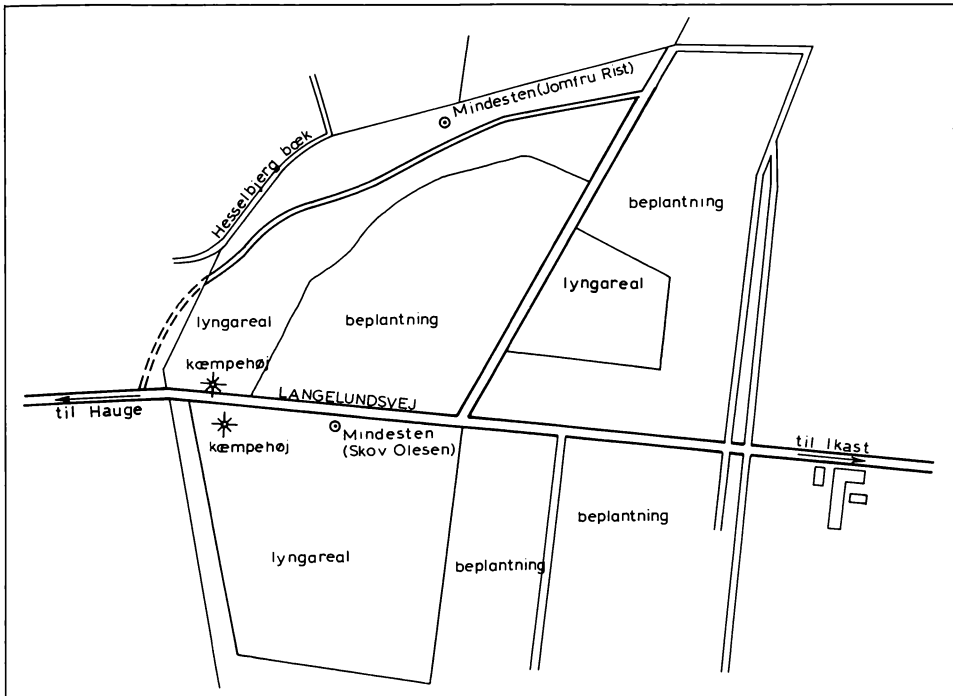
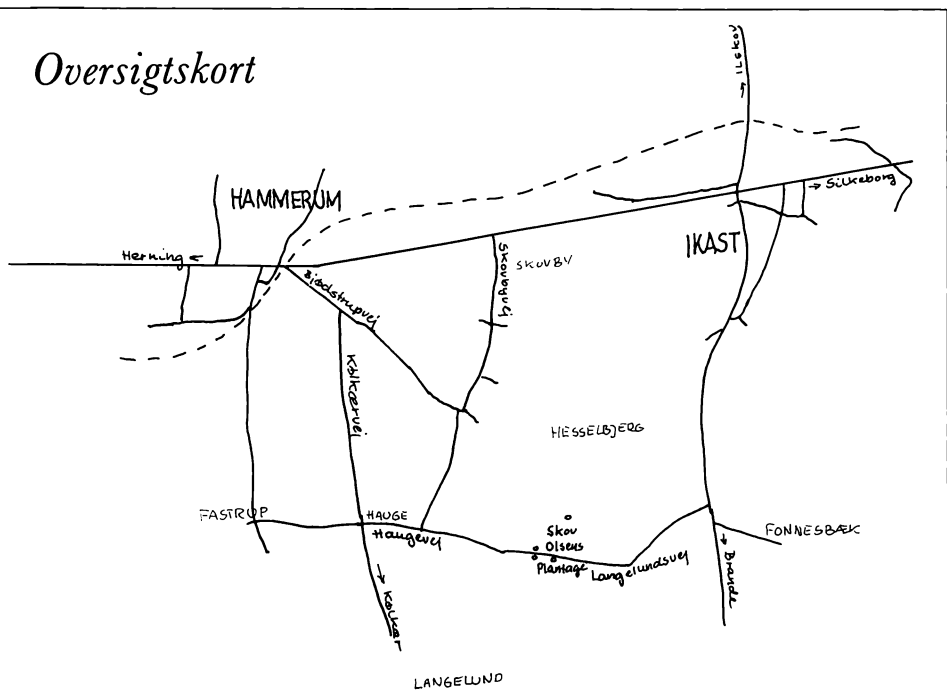
Josva og Maren Jensen blev kendt skyldige, men inden dommen nåede at blive stadfæstet ved landsretten, lykkedes det dem at unddrage sig døden på skafottet ved at flygte. Trods landsomfattende eftersøgninger blev ægteparret aldrig fundet.

Senere var gården residens for herredsfogeden for Hammerum herred, S. Peder Jensen, som døde på Store Langelund i 1672. Han må have været en højt estimeret mand, for han og senere også hustruen Inge Jacobsdatter blev begravet i Gjellerup kirke, hvor en ligsten med inskription engang markerede gravens placering i kirkegulvet.

Mads Skov Olesen overtog Store Langelund i 1913. Han var naturelsker og jæger, og da opdyrkningen af heden på hans egen gård var tilendebragt, opkøbte han i tidens løb nogle uopdyrkede hedeparceller, der hørte til Hesselbjerggaard, og som grænsede ind til Store Langelunds jord. Disse parceller, der omfattede et samlet areal på ca. 45 ha. blev udlagt som en naturpark med varierede biotoper, specielt med henblik på hedens flora og fauna.

I den sydlige del, der bestod af gamle tørvegrave og sumpede arealer ned mod Fjederholt Å, blev der foretaget yderligere udgravninger og etableret beplantninger, så at der fremkom et ideelt tilholdssted for ande- og vadefugle.

Oversigtskort

Andre partier blev ligeledes beplantet med såvel løv- som nåletræer, hvori- mod nogle lyngbevoksede hedebanker i den nordre del af området forblev uberørte.

Ved gavebrev af 30. marts 1946 skænkede Mads Skov Olesen og hans hustru Anna området til Gjellerup kommune. I gavebrevet blev der givet anvisning på, hvilke partier der fremdeles skulle henligge i naturtilstand, og hvilke parti- er der tænkte beplantet efterhånden.

I forbindelse med overdragelsen blev der udpeget en bestyrelse for reserva- tet, der fik navnet »*Skov Olesens Plantage*«. Bestyrelsen bestod af 7 medlemmer, dels en gruppe på 5, som var selvsupplerende og valgt for livstid, dels 2 perso- ner, udpeget af det til enhver tid siddende sogneråd blandt rådets medlemmer.

Den første bestyrelse fik følgende sammensætning:

*Mads Skov Olesen.
J. E. Foged.
Peder Birk.
Jens Bech.
J. M. Frederiksen.
Valdemar Larsen
Kristen Toftgaard Dinesen.*

De to sidstnævnte repræsenterede Gjellerup sogneråd.

Samtidig stadfæstedes statutter, i hvilke retningslinierne for styrelsen af re- servatet var nedfældet.

Efter overtagelsen supplerede kommunen arealet ved tilkøb af en parcel mod syd, således at reservatets samlede udstrækning i dag er 55,86 ha.

Der holdes et bestyrelsesmøde årligt, og det er altid henlagt til sommertiden, hvor mødet afvikles udendørs på en bestemt plads i plantagen.

Mads Skov Olesen døde den 7. april 1961, og hans søn Sigurd Skov Olesen, der i øvrigt forinden havde overtaget Store Langelund, indtrådte i faderens sted som formand for bestyrelsen.

I gavebrevets bestemmelser om, at to medlemmer fra Gjellerup sogneråd skulle have sæde i bestyrelsen, var der ikke taget højde for den kommunalre- form, som bevirkede, at der fra 1. april 1970 ikke længere eksisterede et sogne- råd, idet Gjellerup kommune da blev sammenlagt med Herning. Gavebrevets bestemmelser er dog imødekommet på rimelig måde derved, at Herning byråd til de to bestyrelsesposter altid udpeger byrådsmedlemmer med bopæl i det om- råde, der hidtil dannede Gjellerup kommune.

I bestyrelsesmødet den 27. juli 1962 vedtog bestyrelsen, at der tæt ved kom- munevejen gennem reservatet skulle rejses en mindesten for Anna og Mads Skov Olesen.

En stump af den gamle Langelundvej, der endnu er bevaret i »Skov Olesens Plantage«

Netop på den tid var det forberedende arbejde vedrørende opdyrkningen af Københavnerheden syd for Ikast tilendebragt; ved dybdepløjningen her var en del kampesten kommet frem til overfladen, og ved henvendelse til ejeren, direktør A. W. Nielsen, København, fik bestyrelsen tilsagn om frit at vælge en af disse sten til formålet.

Rejsningen af mindestenen blev dermed forlenet med en vis symbolik, idet man altså som minde for en af de gamle hedeopdyrkere anvendte en sten, fremkommet ved realiseringen af det sidste store hedeopdyrkningsprojekt i Midtjylland. Københavnerheden er siden forvandlet til vidtstrakte kornmarker med tilhørende siloanlæg etc. og er i dag kendt under navnet »Uur Hedebrug«.

Mindestenen blev placeret umiddelbart syd for den nye Langelundvejs forløb gennem plantagen. Den blev afsløret ved en højtidelighed den 12. august 1963. Efter tale af folketingsmand J. E. Foged, Hammerum foretoges afsløringen af fhv. sognerådsformand J. M. Frederiksen og direktør A. W. Nielsen. Derefter talte sognerådsformand L. Stampe Jensen og endvidere gårdejer Sigurd Skov Olesen. Ved en efterfølgende sammenkomst havde adskillige af de indbudte gæster ordet.

Mindestenen bærer følgende indskrift:

Skov Olesens Plantage

*Vil selv du fatte dit væsens rod,
skøn på de skatte, de efterlod.*

*Anno 1946 er dette areal
givet til Gjellerup kommune
af Anna og Mads Skov Olesen.*

*Der vokser skov på heden,
der vokser også mænd.*

Allerede tre år forinden, nemlig den 5. august 1960, var der på foranledning af rentier Lars Vestergaard Nicolajsen truffet bestemmelse om, at der skulle opstilles en mindesten for Jomfru Rist på det sted, hvor hendes hytte havde ligget. Den blev opstillet samme dag som stenen for Anna og Mads Skov Olesen.

Den del af reservatet, som ligger nord for kommunevejen, er særlig interessant. Her snor resterne af den gamle Langelundvejs sandede hjulspor sig mellem lyngbakkerne i det samme forløb som for århundreder siden, og desuden er der her fortidsminder af vidt forskellig art.

To fredede gravhøje flankerer landevejen, hvor den vestfra fører ind i reservatet, og tæt ved den nordligste af højene ligger under jordoverfladen en sten sætning, der strækker sig ned mod Hesselbjerg Bæk. Stensætningen, der aldrig er blevet fuldt udgravet eller undersøgt, er formentlig en oldtidsvej eller vase, som er anlagt engang, da vandløbet var en bred å og det omliggende terræn sumpet og ufremkommeligt.

Nordøst derfor findes »Fandens Dige« og »Svenskeskanserne«. De to anlæg kan med en forenklet fremstilling karakteriseres som henholdsvis en langagtig forhøjning og et hul i jorden.

At begge anlæg er skabt af menneskehænder, er uden for enhver tvivl, og om deres oprindelse og formål har der været fremført mange teorier, men beviser eller blot indicier til støtte for de enkelte teorier har det altid været småt med.

Fandens Dige

Endnu for ca. 100 år siden strakte Fandens Dige sig som en ubrudt linie fra stedet her i Skov Olesens Plantage og syd om Uhre til Over Isen syd for Ikast. Diget har i sin oprindelse været ca. 3 m. bredt, men om højden foreligger der divergerende udsagn.

I dag er der kun beskedne rester af diget tilbage, nemlig strækningen i Skov Olesens Plantage og nogle spredte rester i Ikast sogn, bl. a. på Bøgelundgaards jorder ved Over Isen. I Skov Olesens Plantage har lyngtæppet og bevoksnin-gen sløret digets konturer, men på et foreliggende luftfoto af reservatet træder det tydeligt frem som en markant linie gennem terrænet.

Forsåvidt angår den østligste del var navnet »Isen Dige« almindelig anvendt, og det er den benævnelse, der er praktiseret i de ældst kendte omtaler af diget. Det drejer sig dels om et notat i »Kronens Skøder« for tiden 1535-1648, dels en bemærkning i »Markbogen 1683« for Ikast sogn, Markbog nr. 895, der blev ud-færdiget i forbindelse med opmålingen til den nye matrikel af 1688.

I notatet i »Kronens Skøder« omtales under datoen 25/3-1587 udstedelsen af et skøde til Ludvig Munck til Quistrup vedrørende en række gårde, i hvilken for-bindelse det er anført, at Ludvig Munck samtidig får tillagt »Skyld«, d.v.s. landgilde af »en Mand paa Heeden og en Mand ved Issen Dige« - Og i Markbogen er en ejendom nærmere betegnet som »et Boelshus ved Isen Dige«.

Hvad der har været formålet med Fandens Dige står hen i det uvisse. Mange har i tidens løb forsket i emnet med vidt forskellige resultater. Skeldige eller forsvarsværk er nok de muligheder, som hyppigst har været på tale; desuden er det foreslået, at diget kunne tænkes anlagt for at værne markerne mod vild-tet fra de daværende store skove mod øst, og enkelte har endog forestillet sig, at det var dannet ved sammenfygning i langvarige sandflugtsperioder.

Der knytter sig en del sagn til diget med fantasifulde forklaringer på, hvorle-des det er skabt af Fanden selv. I én version af sagnet skulle det være sket i forbindelse med en strid om opførelsen af Ikast kirke; i en anden version tales der om, at bønderne i henholdsvis Vrads og Hammerum herred ikke kunne enes om skeldragningen mellem de to herreder, hvorfor Fanden til sidst måtte træffe afgørelsen. Sagnene er i deres helhed gengivet i Traps »Danmark« og i Evald Tang Kristensens »Danske Sagn« bind IV.

På de fleste gamle kort leder man forgæves efter Fandens Dige; en undtagel-se er dog et kort fra 1661, tegnet af Johannes Meyer. Her er ved digets østre ende aftegnet en del forhøjninger, omgivet af en slags voldgrave og betegnet »Schaenwold«, d.v.s. »udsigtsvold« og altså at karakterisere som en slags observati-onsstilling. Dette forhold viser hen mod et militært formål.

I de tilfælde, hvor diget nævnes i topografiske beretninger, er det da også defineret som et forsvarsværk, og i en artikel af Chr. Christensen i Herning Folkeblad 27. november 1907 er det endog nærmere præciseret som et forsvarsværk, opført under en krig mellem øst- og vestgoterne.

Museumsforstander H. P. Hansen, Herning, søgte gennem mange år at løse gåden, og om sine undersøgelser har han berettet i bl.a. bogen »*Fra gamle Dage*«, der udkom i 1925.

H. P. Hansen hældede til den anskuelse, at der var tale om et skeldige, opbygget af lensmand Predbjørn Podebusk, der var lensmand på Riberhus. Han ejede Isen, Isenskov og Urne, indtil han ved et forlig i 1506 afstod disse besiddelser til abbed Niels på Tvis Kloster.

H. P. Hansens forskning afdækkede imidlertid også visse forhold, der støtter teorien om, at Fandens Dige blev opført som et værn mod vildtet. I årene 1580 og 1581 indførte kong Frederik II nemlig en del vildsvin fra Mecklenburg til skovene mellem Skanderborg og Ikast, hvor bestanden var stærkt på retur. I løbet af få år havde svinene formeret sig i en sådan grad, at de blev en plage for bønderne. Efter at der var indgivet adskillige klager, sendte den efterfølgende monark, Christian IV en skare jægere til Jylland, for at de ved en intensiv efterstræbelse skulle reducere vildsvinebestanden.

Også kronvildtet må have toldet stærkt af bøndernes afgrøder på den tid, for bestanden var voldsom stor. Det kan man konstatere på grundlag af lensregnskaber og - indberetninger fra Skanderborg len, hvor lensmanden Claus Glambek i 1593 indberettede, at der ved en nærmere angiven jagtkampagne blev nedlagt 1600 kron dyr. Det har sandelig ikke været nogen helt almindelig søndags-jagttur, og det er ikke uden grund, at lensmanden i indberetningen bruger udtrykket »*en stor jagt*«.

Teorien om et vildtdige synes altså relevant og passer jo også godt med den kendsgerning, at man øjensynlig intetsteds træffer navnet Fandens Dige / Isen Dige før i det nævnte skøde fra 1587.

Uanset alt andet kan det synes mærkeligt, hvorledes det er gået til, at navnet »*Fandens Dige*« efterhånden afløste det oprindelige »*Isen Dige*«. Kan det mon være opstået ved, at bønderne i vrede har brugt denne benævnelse så tit og længe, at den til sidst blev digets almindelige navn? - Man kan godt tage det som givet, at det har været bønderne i området, der blev udkommanderet til uden vederlag at udføre det omfattende jordarbejde, der har været forbundet med etableringen af diget. - Og de har nok brugt grimme ord i den anledning.

Men indtil nu er mystikken med hensyn til såvel digets navn som oprindelse og formål ikke hævet og vil næppe heller blive det, medmindre der en skønne dag i et eller andet arkiv skulle blive fundet et dokument, en protokolside el.l., der rummer den fulde og autentiske historie om Fandens Dige.

Svenskeskanserne

Svenskeskanserne ligger ved den østre ende af Fandens Dige og 50 m. sydøst for hustomtten med mindestenen for Jomfru Rist. Det synes egentlig ulogisk, at benævnelsen altid forekommer i flertalsform, for det er ikke noget særlig stort eller kompliceret anlæg, der er tale om.

Svenskeskanserne består i al enkelthed af et hul i jorden, en rektangulær grube af omfang ca. 80 x 20 m. og med en dybde på ca. 5 m.

Langs randen af gruben findes på de tre sider rester af nogle flade, brede volde; den østre ende fremstår som en svagt skrånende rampe, der formentlig har været beregnet for køretøjers passage til og fra grubens bund.

Om ikke man kendte noget til de historiske overleveringer, der knytter sig til stedet, ville man uvilkårligt tro at stå over for en ganske almindelig sand- eller lergrav, og en sådan antagelse ville kunne underbygges af visse kendsgerninger.

På landet var det førhen skik at strø sand på de lerstampede gulve i stuer og køkken for på denne måde at hindre fedt og snavs i at sætte sig fast. Desuden anvendtes sand til strøelse i staldene og til flere andre formål. Skikken holdt sig, indtil bræddegulve blev almindelige, hvilket for Hammerum herreds vedkommende skete i sidste halvdel af 1800-tallet. Sandet blev altid hentet på et bestemt sted, hvor sandet havde vist sig at være af særlig god kvalitet.

Derfor kunne det jo tænkes, at hullet er fremkommet ved, at de nærmest liggende gårde gennem århundreder har hentet deres gulvsand m.v. her.

En teori om, at der har været gravet ler på stedet, kan også være relevant. I Jomfru Rists lejekontrakt nævnes jo en teglovn på det nord for liggende areal, og en sådan ovn blev altid placeret i nærheden af den lergrav, hvor leret til teglbrændingen skulle hentes.

Men ifølge overleveringerne skulle gruben og de omkringliggende volde oprindeligt have været et militært anlæg fra svenskekrigenes dage for mere end 300 år siden. Det er påstået, at svenskerne her havde anlagt en skanse med kanoner, opstillet på de flade volde langs grubens sider.

Eftersom Jylland dengang var totalt i fjendens vold, synes det ulogisk, at de svenske tropper skulle have været nødt til at indrette befæstede forsvarsstillinger, men muligvis kan noget sådant have været påkrævet, så længe faren for partisanangreb ikke var elimineret.

At de svenske krigsfolk har haft bivualet eller fast lejr her eller på anden måde har haft tilknytning til stedet, kan anses for givet, og det er ikke det eneste sted, den svenske besættelse har sat sig spor i form af stednavne i den nærmeste omegn. En mils vej længere mod sydøst har der kunnet påvises et fuldstændig til-

svarende anlæg, der ligeledes blev kaldt Svenskeskanterne; det lå 500 m. øst for Isenvad og ca. 200 m. nord for vejen til Over Isen. Resterne af anlægget kan stadig ses, men gruben er delvis opfyldt og beplantet med graner.

I Hestlund længere mod nord i sognet forekommer stednavnet »Svenskebakken«, og i Ikast kirke findes indmurede sten, hvori er indhugget korte beretninger om bl.a. svenskernes tilstedeværelse i Ikast sogn i 1644.

De svenske troppers ophold i visse lokaliteter var ofte af en så permanent og mærkbar karakter, at svenskens navn ganske naturligt blev knyttet til de pågældende steder, og dette forekommer da også i andre egne af landet, bl.a. i Nordsjælland, hvor der ved et gammelt skovgærde ved Hareskovvejen i nærheden af Hareskov station findes en hesteskoformet vold, kaldet »Svenske Vold«. Om denne vold fortælles, at den er opbygget af en svensk hærafdeling, som havde lejr her under Torstenssonkrigen 1643-44.

For Hammerum herreds vedkommende er de svenske troppers almindelige hærgen og plyndren til overflod bevist og synes netop at have været særlig slem under Torstenssonkrigen. I forskellige arkivalier såsom lensregnskaber, kirke-regnskaber o.l. foreligger der adskillige udsagn og beretninger, der fortæller om afbrændte gårde og om forarmede bønder, der var blevet frarøvet kvæg, korn og indbo.

Navnet Svenskeskanterne viser således utvivlsomt tilbage til et ulykkeligt og skæbnesvangert afsnit af vort lands historie, men det aktstykke, der nøjagtigt kan give svaret på hvilke hændelser og funktioner, der gemmer sig bag navnet, er endnu ikke fundet.

Ligesom Fandens Dige vil derfor også Svenskeskanterne indtil videre bevare sin århundredgamle hemmelighed uopklaret.

Afslutning

Den nordre del af Skov Olesens Plantage har også været skueplads for begivenheder med relation til Danmarks nyere historie, hvor Svenskeskanserne igen kom til at spille en rolle i forbindelse med en fremmed okkupationsmagts tilstedeværelse.

Hen mod slutningen af den tyske besættelse 1940-45 udnyttede den lokale modstandsbevægelse Svenskeskanserne som skjulested for et våbendepot, idet et større lager af våben og sprængstof, som stammede fra de allieredes nedkastninger, blev nedgravet i bunden af gruben. Lageret blev hentet og fordelt til modstandsgrupperne umiddelbart før befrielsesdagen den 5. maj 1945.

Tomten af Jomfru Rists hytte med mindstenen og de vilde roser er ikke noget fortidsminde. Men tomten og stenen tjener dog til at fastholde erindringer om en besynderlig skæbne og føjer således yderligere en nuance til det skær af fortid og historie, som præger denne rest af den jyske hede.

Den nye landevej, bevoksningerne og de opdyrkede marker mod nord har ændret terrænet en del, siden Jomfru Rist boede her. Men den stilhed og ro, som hun søgte, kan man stadig finde her ved resterne af hendes hytte, og allerbedst ved vintertide, når dagen går på hæld, og sneen dæmper alle lyde. Da føles stilheden intens og ensomheden knugende.

Den romerske kejser Marcus Aurelius, der levede for 1800 år siden, og som er blevet berømmet for sine visdomsord, er blevet citeret for følgende sentens: *»Store gud i universet, læg verdens rige gaver for fødderne af alle andre, men giv mig det ubekymrede sinds nådegave«*.

Mon ikke det var nogenlunde det samme livssyn, der var ledetråden i Jomfru Rists tilværelse? - Et liv i fattigdom var den pris, som hun måtte betale, da hun valgte at blive eneboerske på heden. Men hendes aldrig svigtende glæde og tilfredshed var et bevis for, at hun virkelig fandt *»det ubekymrede sinds nådegave«*.

Og det var jo nok til fulde prisen værd.

Kildemateriale

Fortegnelse over danske og norske officerer
1648-1814.

Herning Folkeblad 1881.

Holte Juleblad 1931.

Hammerum Herreds retsprotokol 1862.

Markbogen for Ikast sogn 1683.

Præsteindberetning fra Ikast sogn 1638.

Præsteindberetning fra Gjellerup sogn 1766.

Traps Danmark.

Optegnelser af Kai Fischer-Jørgensen og Niels Rohde.

Desuden diverse kirkebøger, folketællingslister, skifteretsprotokoller og brandtaksationsprotokoller m.v.

Litteraturfortegnelse

	Udgivelsesår
Beskrivelse af Københavns Amt af F. Stern	1834
Danmarks våbenførende slægter	1959
Danmarks Præste- og Sognehistorie af Poul Nedergaard	1972
Fra gamle Dage II af H. P. Hansen	1925
Fra Renaissance til Empire af Louis Bobé	1916
Geographisk statistisk Beskrivelse af Københavns Amt af Theodor Gleimann	1821
Ikast Sogn af Bernhard Larsen	1967
Kronens Skøder I af L. Laursen	1882
Kronens Skøder II af F. J. West	1908
Musikgeschichte Schleswig-Holsteins in Bildern af Walter Salmen	1972
Nyeste Skilderie af København af Frederik Tharup	1825
Skove i Nordsjælland af L. Albeck Larsen	1977
Skovene omkring København af Svend Fleuron	1919
Søllerød som det var engang II af Gunnar Sandfeld	1972
Vestjysk Bondeliv af Jens Abildtrup	1953

Navneregister

(Tallet efter navnet angiver den side, hvor pågældende er nævnt)

Adeler, Cort - 14

Aggersborg, Magdalene - 23

Aggersborg, Martin Christian - 23

Andreasen, Tonnes - 23

Angel, grosserer - 23

Arentzen, A. - 51

Aurelius, Marcus - 77

Baucr, Anna - 11

Bech, Jens - 70

Birk, Peder - 70

Biugh, Bent - 20

Brøer, Hans Conrad - 23

Christensen, Christian - 35

Christensdatter, Maren - 37

Christensen, Laurids - 44

Clausen, Anders G. - 45

Clausen, Ernst - 45

Clemensøn, Jens - 43

Coninch, Fr. - 20

Conradsen, Dorthea - 25

Dacl, P. M. - 23

Dahl, Christopher - 23

Damgaard, Christian - 45

Danielsdatter, Kirsten - 44

Dinesen, Kristian Toftgaard - 70

Dittenreichsdatter, Else - 11

Ehlers, Ditlev William - 38

Erichsen, Hans - 23

Farrel, James - 23

Fischer, Anna Susanne Margrethe - 16

Fischer, Johannes Michael - 16

Fischer-Jørgensen, Kai - 5

Fode, Christian - 23

Foged, J. E. - 70

Frederiksen, J. M. - 70

Gersdorf, Christopher - 43

Gilsgaard, Lars - 50

Glambek, Claus - 74

Graversen, Iver - 44
Grønvold, Alexander - 14
Grønvold, Karen Sophie - 13
Grønvold, Zigrit Cathrine Hedevig - 14

Hampen, Mads - 44
Hansen, H. P. - 74
Hedegaard, Johannes Chr. - 30
Hepburn, James - 14
Hjort, Else - 11
Holst, Birgitte - 11

Jenssøn, Josva - 67
Jensen, Laurids Stampe - 71
Jensen, Niels - 44
Jensen, S. Peder - 68
Jorck, G. - 23
Jørgensen, Esther Fischer - 38
Jørgensen, Hans Fischer - 59
Jørgensen, Jørgen Frederik - 59

Kjærsgaard, Poul - 45
Klinck, Lars - 23
Klinck, Niels - 23
Knudsen, Christian - 51
Knudsdatter, Else - 11
Koldby, Jeppe - 44
Kristensen, Evald Tang - 73

Larsen, Ane Marie - 57
Larsen, Bernhard - 41
Larsen, Lars - 14
Larsen, Valdemar - 70
Lasson, Peder Rosenørn de - 45
Lüttichau, Mathias von - 13
Lüttichau, Schack von - 13
Luui, proprietær - 23

Madelung, proprietær - 23
Marmillod, Jean - 19
Melchior, Carl - 38
Moesgaard, Chr. Jensen - 45
Mortensen, Daniel - 44
Mossin, Niels Peter - 23
Munck, Ludvig - 67
Munck, Magdalene - 42
Munck, Oluf - 67
Møller, Casper - 44

Nicolajsen, Lars Vestergaard - 72
Nielsen, A. W. - 71
Nielsen, Carl Bernhard - 5
Nielsen, Jens - 44
Nielsen, Margrethe - 5

Olesen, Anna Skov - 70
Olesen, Christian - 61
Olesen, Mads Skov - 67
Olesen, Sigurd Skov - 70

Pedersdatter, Anna - 44

Pedersen, Inge - 20
Pedersen, L. P. - 5
Pedersen, Victor - 5
Podebusk, Predbjørn - 74

Qualen, Josva von - 42

Rantzau, Johan - 42
Rasmussen, Peder - 44
Remsberg, Johan Fr. Sommer - 63
Rindscheid, Siegfred von - 14
Ringemuth, Margrethe von - 11
Rist, Carl Julius August Harald von - 32
Rist, Casper - 11
Rist, Chr. Martin Luther von - 32
Rist, Elise Dorthca Poulinc - 15
Rist, Frederikke Jacobine - 26
Rist, Hans Ulrich von - 11
Rist, hans Ulrich Olesen von - 11
Rist, Johan - 11
Rist, Johannes Michael Frederik von - 23
Rist, Johanne Severine Frederikke - 9
Rist, Johannes Caspersen von - 9
Rist, Karen Anna Susanne Margrethe - 32
Rist, Lars von - 11
Rist, Laurentius Lars Caspersen von - 9
Rist, Louice Charlotte - 32
Rist, Louise Maren Sophie Frederikke - 32
Rist, Marie Nicoline Dorothea Diderikke
Jeronima - 32
Rist, Michael - 11
Rist, Ole von - 11
Rist, Peter Frederik - 10
Rist, Sophie Marie Michaeline - 32
Rist, Thora Susanne - 32
Rist, Victor Emanuel Sophus
Lotharius von - 32
Rohde, Anders J. - 45
Rohde, Jens J. - 45
Rohde, Kathrine - 61
Rohde, Niels - 53
Rønnow, Joachim - 14

Schmidtz, Otto Christopher - 23
Seestede, Claus - 42
Smollerup, Knud - 67
Soldan, Carl Ludvig - 23
Staffeldt, V. D. V. von - 20
Stuart, Maria - 14
Svendsen, Jørgen - 45
Svendsen, Ole - 20

Thalbitzer, Carl Henrik - 20
Thaarup, Frederik - 30

Uffeln, Peter - 43
Urne, Frederik - 20

Vistisen, Niels - 42

Wiwet, Peter Boel - 23

